

Kacper Górski Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
e-mail: kacper.gorski@uj.edu.pl

ORCID: 0000-0002-2400-073X

DOI: 10.15290/mhi.2022.21.01.06

Zawieszenie jurysdykcji w grodzie krakowskim ze względu na sejmik lub sejm w świetle praktyki przełomu XVI i XVII w.¹

ABSTRAKT

Przedmiotem niniejszego artykułu jest wpływ obrad sejmikowych i sejmowych na funkcjonowanie ziemskiego wymiaru sprawiedliwości (tj. przede wszystkim sądów ziemskich, grodzkich i urzędów grodzkich). Praktyka zawieszania sądownictwa w związku z sejmem i sejmikami znana była już w późnym średniowieczu, ale uregulowano ją dopiero w XVI stuleciu. Zgodnie z konstytucją z 1538 r. sądy powinny milknąć po sejmiku przedsejmowym. Jurysdykcję reasumowano po zakończeniu sejmiku. Zasady te obowiązywały do końca lat 80. XVI w. Wtedy to uchwalono nowe prawo, zgodnie z którym ziemski wymiar sprawiedliwości (roki sądu ziemskiego, grodzkiego oraz urzędu grodzkiego) należało zawiesić tydzień przed sejmikiem (1590) i przywrócić dwa tygodnie po zakończeniu sejmiku (1589). Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie wyników badań nad stosowaniem opisanych wyżej zasad. Próbką badawczą stanowiła praktyka sądu i urzędu grodzkiego krakowskiego w latach 1585–1620, którą przeanalizowano na podstawie ksiąg grodzkich z tego

¹ Artykuł powstał na podstawie materiałów w dużej części zebranych i opracowanych w trakcie realizacji projektu badawczego Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (obecnie Ministra Edukacji i Nauki, „Diamantowy Grant”) nr DI2013 000543 realizowanego w latach 2014–2021. Efekt projektu stanowiła rozprawa doktorska obroniona na Wydziale Prawa i Administracji UJ w 2021 r. (*Jurysdykcja karna sądu i urzędu grodzkiego krakowskiego w latach 1585–1620. Studium z dziejów staropolskiego wymiaru sprawiedliwości*, Kraków 2021 [mps]). Zawarte w niej rozważania dotyczące sejmiku i sejmiku jako przeszkody dla wykonywania jurysdykcji starościńskiej zostały znacząco poszerzone, m.in. dzięki uzupełniającej kwerendzie w krakowskich grodzkich aktach dekretów (sądu i urzędu).

okresu, przechowywanych w Archiwum Narodowym w Krakowie. Dzięki tak ujętemu zakresowi chronologicznemu udało się ustalić, w jaki sposób interpretowano obowiązek limitowania jurysdykcji w sądzie i urzędzie grodzkim przed i po zmianie prawa z lat 1589–1590.

Suspension of Jurisdiction of Castrensial Courts of Law in Kraków Due to Sejmik or Sejm in the Light of Their Praxis at the Turn of 17th Century

ABSTRACT

This paper discusses the impact of sejmiks and Sejms on land law judiciary. Although suspending courts' activities due to public convention was practised in Poland in the late Middle Ages, it was not prescribed in written land law until 1538. According to the constitution of 1538, the land courts of law should cease after sejmik that precedes Sejm was held. The administration of justice resumed when the Sejm finished. These rules were in force up to the late 80s, when new laws were passed. Land law judiciary (i.e. land, castrensial judicial, and castrensial official courts of law) should be suspended a week before sejmik (1590) and should resume two weeks after the Sejm ended (1589) thereunder. The aim of this paper is to present results of research on practical compliance with these principles. The object of study was the praxis of both castrensial judicial and castrensial official courts of law in Kraków in the years 1585–1620. The fundamental primary sources were books of records, which are preserved in the National Archives in Kraków. Within such chronological scope it was possible to establish how above-stated principles were followed in courts of law before and after revision of 1589–1590.

Słowa kluczowe: Królestwo Polskie, Rzeczpospolita Obojga Narodów, prawo ziemskie, sejmik, sejm walny, sąd grodzki, sąd ziemski

Key words: Kingdom of Poland, Polish-Lithuanian Commonwealth, land law, sejmik, Sejm, castrensial court of law, land court of law

Wprowadzenie

Szlachcic zaangażowany w życie polityczne swojej ziemi mógł uczestniczyć w zjazdach partykularnych – sejmikach² albo, jako poseł lub senator, w obradach sejmu walnego. Pojawiał się też na rokach sądowych – ziemskich, grodzkich, czy też przed urzędem grodzkim. Niewykluczony był zbieg terminów

² Wyrażeń „zjazd partykularny” czy „zgromadzenie” używam jako synonimu wyrazu „sejmik”. Zabieg ten ma jednak charakter wyłącznie stylistyczny. Zob. uwagi dotyczące terminologii w: A. Lityński, *Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Prace prawnicze” 1969, t. 1, nr 5, s. 95; Idem, *Szlachecki samorząd gospodarczy w Małopolsce (1606–1717)*, Katowice 1974, s. 32; S. Płaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Warszawa – Kraków 1984, s. 23.

sprawy sądowej i zjazdu. Stanowiło to problem, szczególnie jeśli szlachcic był żywotnie zainteresowany osobistą obecnością w obu miejscach. Prawo ziemskie rozwiązywało ów konflikt za niego, uznając prymat zjazdu (partykularnego lub generalnego) nad sesją sądową i nakazując generalne zawieszenie tych drugich na czas pierwszych.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest stosowanie zasady zawieszenia jurysdykcji w praktyce wczesnonowożytnej. Instytucja ta stanowiła przedmiot prawodawstwa w XVI i XVII w. Za kluczowe uznano ustalenie, czy, a jeśli tak – to w jakim zakresie, prawo znajdowało zastosowanie w praktyce. Próbę badawczą stanowił sąd i urząd grodzki krakowski w okresie sprawowania starostwa przez Mikołaja Zebrzydowskiego (1585–1620)³. Do artykułu załączono aneks zawierający zestawienie limit dokonanych w grodzie, a wynikających z celebrowania sejmiku przedsejmowego i sejmu walnego.

Przedstawionej praktyki i powziętych wniosków nie można bezwiednie powielić w odniesieniu do innych ziem lub instytucji. W drugim przypadku chodzi przede wszystkim o pozostałe sądy prawa ziemskiego⁴, a szczególnie te, do działalności których nie odnosiło się omawiane niżej prawodawstwo (podkomorskie, królewskie, trybunalskie, kapturowe). Postawienie jakichkolwiek tez czy hipotez nie jest możliwe bez przeanalizowania ich praktyki. Przeprowadzenie takich badań dla różnych sądów Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego należy uznać za ważny postulat badawczy⁵.

Podjęcie wybranego tematu jest uzasadnione, ponieważ problemu w zasadzie nie podejmowano w dotychczasowych badaniach nad sejmikami⁶. Trudno czynić z tego zarzut – jest to kwestia związana zasadniczo z funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości, a zbadanie jej wymagało sięgnięcia do materiału źródłowego, z którego podczas badań nad sejmikami niemal w ogóle się nie korzysta⁷.

³ *Urządnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gašiorowski, Kórnik 1990, nr 351.

⁴ Rozumiem przez nie sądy w Królestwie Polskim, które stosowały ziemskie prawo procesowe i materialne. Były to zatem nie tylko sądy ziemskie czy sądy i urzędy grodzkie, ale także sądy podkomorskie, wiecowe, trybunalskie, królewskie (zadworne i sejmowe) i kapturowe. Świadomie unikam terminu „sądy szlacheckie”, ponieważ sugeruje on, jakoby każda z wymienionych wyżej jurysdykcji miała charakter stanowy, co byłoby stwierdzeniem częściowo fałszywym.

⁵ W szczególności warto zwrócić uwagę na sądy podkomorskie, o których XVI-wieczne prawodawstwo milczało. Wyraźnie wskazała na nie dopiero konstytucja z 1677 r. (przyp. 28).

⁶ Ze względu na ograniczenia długości tekstu, zrezygnowano z wyczerpania w tym miejscu przeszukiwanych pod tym kątem opracowań poświęconych sejmikom dawnej Rzeczypospolitej. Warto jednak zaznaczyć, że w kilku monografiach problem stanowiący przedmiot artykułu zaznaczono. Zob. A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. – ustroj i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000, s. 38; M. Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696-1732*, Poznań 2010, s. 92.

⁷ Pomijali ją również autorzy artykułów poświęconych problemom i postulatom badawczym, jak A. Lityński (*Sejmiki w dawnej Rzeczypospolitej. Problemy badawcze*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” (dalej: CPH) 1996, t. 48, z. 1-2, s. 47-62) czy J. Choińska-Mika (*Sejmiki koronne XVI–XVII*

Temat jest interesujący i, jak okazało się podczas analizy materiału źródłowego, wykracza poza sferę funkcjonowania sejmików i sejmu oraz sądów. Dotyka bowiem problemu wykładni prawa stanowionego w przedzoborowej Rzeczypospolitej. Oczywiście wątek ten poruszono w bardzo ograniczonym zakresie, niemniej w odnośnikach zamieszczono obszernie ustępy z wpisów do akt sądowych, które pozwalają przyjrzeć się stosowanym metodom interpretacji prawa ziemskiego⁸.

Klasyfikacja sejmików

Zanim jednak o tym, należy, w możliwie zwięzły sposób, przedstawić różniczenie sejmików ze względu na funkcję⁹. Nie stanowi to wprawdzie przedmiotu rozważań, niemniej, jak się okaże, cel zwołania zjazdu miał kluczowe znaczenie dla stosowania zawieszenia jurysdykcji. Nakreślenie „chronologii wydarzeń” związanych z sejmikiem pozwoli ponadto lepiej zobrazować moment, w którym dochodziło do ustania działalności sądów.

W omawianym okresie sejmik mógł pełnić funkcję zjazdu przedsejmowego, posejmowego, elekcyjnego lub deputackiego¹⁰. O jego zwołaniu decydował król lub kompetentny urzędnik ziemski, którzy swoją decyzję ogłaszali w for-

---

wieku. *Problemy badawcze*, [w:] *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku. Materiały XVIII konferencji Komisji Lituanistycznej przy Komitecie Nauk Historycznych PAN w dniach 22-23 września 2009 roku*, red. U. Augustyniak, A.B. Zakrzewski, Warszawa 2010, s. 13-23).

- ⁸ Cytowane fragmenty ze źródeł rękopiśmiennych redagowano zgodnie z instrukcją K. Lepszego, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX w.*, [w:] J. Tandecki, K. Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014, s. 359-384 (załącznik 4).
- ⁹ W artykule przyjęto powszechnie akceptowaną, a wyłożoną przez A. Lityńskiego, tezę o jedności sejmiku i różnych jego funkcjach. Szerzej zob. w podsumowaniu. Zaprezentowana klasyfikacja ma charakter syntetyczny i nie uwzględnia partykularizmów (poza porównaniem wybranych kwestii w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim), jak chociażby opisanej przez M. Zwierzykowskiego specyfiki wielkopolskich zgromadzeń elekcyjnych. Zob. M. Zwierzykowski, *op. cit.*, s. 87-88.
- ¹⁰ Sejmiki gospodarskie w omawianym okresie nie stanowiły jeszcze odrębnego typu zgromadzenia szlacheckiego. Funkcje te zyskały na znaczeniu w XVII w., co doprowadziło ostatecznie do wyodrębnienia zjazdów pod koniec stulecia. Rozszerzenie kompetencji (a co za tym szło – zwiększenie znaczenia) sejmików wiąże się najczęściej z przejmowaniem prawa do uchwalania i egzekwowania podatków. Własne środki finansowe stanowiły dla szlachty fundament realnej samorządności szlacheckiej. Do jej ograniczenia doszło w 1717 r., kiedy odebrano sejmikom prawo poboru podatków, wyjąwszy szelężne i czopowe, którymi szlachta mogła dysponować na potrzeby lokalne. Zob. m.in. K. Przyboś, *Sejmik województwa krakowskiego w czasach saskich (1697–1763)*, Kraków 1981, s. 107-126; W. Kriegseisen, *Samorząd szlachecki w Małopolsce w latach 1669–1717*, Warszawa 1989, s. 10-11, 37-38. Szerzej o rozwoju funkcji gospodarskiej i genezie sejmików gospodarskich zob. w A. Lityński, *Szlachecki samorząd gospodarczy...*, s. 12-15, 35-77. Zob. też Z. Naworski, *Sejmik generalny Prus Królewskich 1569–1772. Organizacja i funkcjonowanie na tle systemu zgromadzeń stanowych prowincji*, Toruń 1992, s. 64-5; A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 177-184; A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002, s. 208-212.

mie uniwersału¹¹. Wyjątkowe w tym względzie były sejmiki deputackie, które zbierały się rokrocznie, na mocy samego prawa.

Zjazdy przedsejmowe

O zwołaniu i dacie zjazdu przedsejmowego decydował co do zasady władca za pośrednictwem uniwersału sejmowego. Pomiędzy jego publikacją a rozpoczęciem sejmiku powinny upłynąć dwa–trzy tygodnie. Osobnymi listami i mandatami o terminie powiadamiano dygnitarzy i starostów sądowych¹². Zwołanie sejmiku było, zgodnie z postanowieniem artykułów henrykowskich, obligatoryjne¹³. Pod koniec XVI w. celebrowano je zwykle od trzech do dwóch tygodni przed rozpoczęciem sejmu walnego. W 1613 r. ustanowiono ostatecznie termin sześciotygodniowy¹⁴. Zgromadzona na sejmiku szlachta obradowała zwykle od jednego do dwóch dni¹⁵. Po jego zakończeniu wybrani posłowie oraz senatorowie powinni się jeszcze udać na sejmik generalny, którego datę wyznaczał król w uniwersale sejmowym. Za panowania Zygmunta III praktyka

11 Od drugiej połowy XVII w. sejmiki limitowano, tj. zawieszano obrady. Dzięki temu możliwe było ich wznowienie bez nowego uniwersału. Praktyki tej zakazano w 1717 r. Szerzej zob. H. Olszewski, *Praktyka limitowania sejmików*, CPH 1961, t. 13, z. 1, s. 33-55; K. Przyboś, op. cit., s. 26-29; W. Krieseisen, *Samorząd szlachecki w Małopolsce...*, s. 43-49 (obszerna polemika z H. Olszewskim).

12 S. Płaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego...*, s. 27-46; I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny koronny Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jego dorobek ustawodawczy (1587-1632)*, Kraków 2009, s. 122-127. O terminie od 2 do 3 tygodni pomiędzy ogłoszeniem uniwersału a sejmikiem stanowiło zatwierdzenie polsko-litewskiej unii lubelskiej przez Zygmunta II Augusta z 11 sierpnia 1569 r. (*Volumina Constitutionum*, t. 2: 1550-1609, vol. 1: 1550-1585, wyd. S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Warszawa 2005 (dalej: VC, t. 2, vol. 1), s. 243). Na ten fragment powoływało się też *Instructuarium* kancelarii koronnej (*Kancelaria koronna a sejm walny. Instructuarium*, wyd. i tłum. W. Krawczuk, Warszawa 1995, s. 13). Przepuszczalnie postanowienie to było oparte na ustalonej praktyce. Zob. też np. confirmację generalną Zygmunta II Augusta z 1550 r. (nr 13. VC, t. 2, vol. 1, s. 24); sejm 1595, nr 2 (trzy tygodnie). *Volumina Constitutionum*, t. 2: 1550-1609, vol. 2: 1587-1609, wyd. S. Grodziski, przedm. W. Uruszczak, Warszawa 2008 (dalej: VC, t. 2, vol. 2), s. 216. O praktyce zwoływania sejmików przedsejmowych w I poł. XVI w. zob. W. Uruszczak, *Sejm walny koronny w latach 1506-1540*, Warszawa 1980, s. 73-78. O praktyce pruskiej zob. Z. Naworski, *Sejmik generalny Prus Królewskich...*, s. 61, 145-147. *III Statut litewski* przewidywał okres 2 tygodni pomiędzy ogłoszeniem uniwersału a sejmikami. A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 26-27; A. Rachuba, op. cit., s. 73, 79-80.

13 *Artykuły henrykowskie* (1576, sejm koronacyjny), nr 8. VC, t. 2, vol. 1, s. 368; I. Lewandowska-Malec, op. cit., s. 137.

14 Sejm 1613 (I), nr 25. *Volumina Constitutionum*, t. 3: 1611-1640, vol. 1: 1611-1626, wyd. S. Grodziski, M. Kwiecień, A. Karabowicz, przedm. W. Uruszczak, Warszawa 2010, s. 123 (dalej: VC, t. 3, vol. 1); S. Płaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego...*, s. 49-50; I. Lewandowska-Malec, op. cit., s. 137. Por. sejm 1595, nr 2 (termin 3-tygodniowy, przed sejmem nadzwyczajnym). VC, t. 2, vol. 2, s. 216. O praktyce I poł. XVI w. zob. W. Uruszczak, op. cit., s. 98. Konstytucję z 1613 r. stosowano także w Prusach Królewskich. Z. Naworski, *Sejmik generalny Prus Królewskich...*, s. 62. Termin 6-tygodniowy przewidywał również *III Statut litewski* (1588). Oznaczało to wydłużenie o 2 tygodnie w stosunku do II Statutu. A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 34, 131-132; A. Rachuba, op. cit., s. 73.

15 I. Lewandowska-Malec, op. cit., s. 139.

odbywania generałów w Małopolsce zaczęła zanikać, niemniej władca ten w uniwersałach datę zjazdu w Nowym Mieście Korczynie zawsze wyznaczał¹⁶.

Zjazdy posejmowe (relacyjne)

W praktyce parlamentarnej wczesnonowożytnej Korony znano również instytucję sejmików posejmowych (relacyjnych). Ich celem było zdanie sprawy z zakończonego sejmu, względnie zatwierdzenie uchwalonego tam poboru, ale podejmowano na nich także inne decyzje¹⁷. Zwoływał je król, często na podstawie uchwały sejmu¹⁸. Odbywały się zwykle w ciągu kilku tygodni od zakończenia zjazdu walnego¹⁹.

¹⁶ S. Płaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego...*, s. 46-49; I. Lewandowska-Malec, op. cit., s. 153-158. Konstytucja z 1569 r. nakazywała, by sejmik proszowicki poprzedzał korczyński generał o 4 dni. Sejm 1569, nr 64. VC, t. 2, vol. 1, s. 252. W 1613 r. postanowiono, by przerwa między generałem korczyńskim a sejmem liczyła trzy tygodnie. Według *Instructuarium kancelarii koronnej sejmik w Korczynie die 5 post particularem conventum Prossoviensem [celebrare consuevit – uzup. K.G.] Praecedit autem Generalia Regni Comitata ad minus duabus septimanis*. Sejm 1613 (I), nr 25. VC, t. 3, vol. 1, s. 123; *Kancelaria koronna...*, s. 38. O praktyce I poł. XVI w. zob. W. Uruszczak, op. cit., s. 97-98. Zob. też o praktyce pruskiej i litewskiej w odpowiednio Z. Naworski, *Sejmik generalny Prus Królewskich...*, s. 62, 66-73; A. Rachuba, op. cit., s. 154-156.

¹⁷ I. Lewandowska-Malec, op. cit., s. 215-227. Cytowana autorka podzieliła sejmiki posejmowe, według kryterium przedmiotu obrad, na: relacyjne, podatkowe, wojskowe, komisarskie i w innych sprawach. Ogólną nazwę sejmiku posejmowego przyjął wcześniej m.in. S. Płaza (*Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego...*, s. 50). Zob. też uwagi W. Uruszczaka dotyczące I poł. XVI w. (op. cit., s. 194-197). Przyjęty przez krakowskich badaczy termin (sejmik „posejmowy”) ustępuje powszechnie przyjmowanej w piśmiennictwie (i wykorzystywanej również w czasach staropolskich) nazwie sejmiku „relacyjnego”. Kwestia nomenklatury nie jest istotna z perspektywy przedmiotu artykułu.

¹⁸ S. Płaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego...*, s. 61-62; Idem, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województwa sieradzkiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632). Część I*, Warszawa – Kraków 1987, s. 136-137. Zdaniem I. Lewandowskiej-Malec za panowania Zygmunta III zbierały się „z większą regularnością niż w okresie wcześniejszym, ale nie po każdym sejmie” (op. cit., s. 226). W 1589 r. postanowiono, by posłowie składali relacje na sejmikach deputackich. Zgodzić się trzeba w tym miejscu z opinią S. Płazy, że tak sztywno określony termin był niepraktyczny. W 1591 r. nakazano z kolei zwołać osobne sejmiki relacyjne, ustawa miała jednak charakter jednorazowy. (*Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego...*, s. 52-3).

¹⁹ Zob. np. S. Płaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego...*, s. 62-63; Idem, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województwa sieradzkiego...*, s. 137-138. I. Lewandowska-Malec podała przykład uniwersału poborowego z 1609 r., w którym prawodawca odniósł się do posejmowych sejmików relacyjnych, „które zwykli po sejmie we czterech niedzielach miewać”, niemniej ustęp odnosił się *expressis verbis* do Wielkiego Księstwa Litewskiego, a tam czas celebrowania sejmików posejmowych ustalił *III Statut litewski* (art. 9, rozdz. III). A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 145-146; A. Rachuba, op. cit., s. 194. Por. sejm 1609, uniwersał poborowy. VC, t. 2, vol. 2, s. 399; I. Lewandowska-Malec, op. cit., s. 216-217.

Zjazdy elekcyjne i deputackie

Sejmiki elekcyjne i deputackie służyły wyborowi osób piastujących urzędy sędziowskie. Na pierwszych wskazywano kandydatów na urzędy ziemskie: podkomorstwo, sęstwo, podsęstwo i pisarstwo ziemskie. Sama nominacja stanowiła prerogatywę królewską. Podczas drugich szlachta bezpośrednio wybierała deputatów, czyli sędziów ustanowionego w 1578 r. Trybunału Koronnego²⁰. Zwołanie partykularnego zjazdu elekcyjnego należało do wojewody (a jeśli by tego zaniechał – do kasztelana)²¹, z kolei na deputackich szlachta gromadziła się z mocy prawa, w pierwszy poniedziałek po 8 września (Narodzenie Najświętszej Marii Panny)²².

Stan normatywny

Roki sądowe odraczano ze względu na zjazd publiczny (głównie sejm walny i poprzedzający go sejmik) już w późnym średniowieczu²³. W XVI w. stanowiło to już zasadę, którą zaczęto interpretować zbyt szeroko. Jurysdykcję zawieszano już po wysłaniu (a ściślej – po ogłoszeniu) uniwersałów sejmowych. W każdym razie na taki właśnie *abusus* powołano się na sejmie piotrkowskim

²⁰ Sejm 1578 (warszawski), nr 2. VC, t. 2, vol. 1, s. 407.

²¹ S. Płaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego...*, s. 146-147. Sejmik należało zwołać w ciągu 6 tygodni po zawakowaniu urzędu. Taką samą regulację zawierała „Korektura pruska”. Sejm 1587–1588 (koronacyjny), nr 10. VC, t. 2, vol. 2, s. 65; Z. Naworski, *Sejmik generalny Prus Królewskich...*, s. 59-60, 64. Prawem zwoływania sejmików elekcyjnych dysponowali również wojewodowie litewscy (formalnie – w zastępstwie władcy). Warto dodać, że prawo litewskie przewidywało elekcyjność także innych urzędników ziemskich, m.in. chorążego (III Statut), a nawet niektórych senatorów: starosty żmudzkiego, wojewody połockiego i witebskiego (II Statut; sejmiki zwoływał monarcha). A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 154-161; Idem, *Ograniczenie przez sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego monarszego prawa mianowania urzędników sądowych, XVII–XVIII w.*, [w:] *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, red. Z. Kiaupa, A. Mickievičius, J. Sarcevičienė, Vilnius 1997, s. 173-184; A. Rachuba, op. cit., s. 203-204.

²² Sejm 1578 (warszawski), nr 2. VC, t. 2, vol. 1, s. 407; S. Płaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego...*, s. 68. O praktyce pruskiej zob. Z. Naworski, *Sejmik generalny Prus Królewskich...*, s. 64. W Wielkim Księstwie Litewskim sejmiki deputackie zbierały się 2 lutego (stąd nazywano je gromnicznymi), a od 1685 r. – w pierwszy poniedziałek po tym dniu. A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 34, 170; A. Rachuba, op. cit., s. 208.

²³ S. Kutrzeba, *Sądy ziemskie i grodzkie w wiekach średnich. I. Województwo krakowskie (1374–1501)*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny” 1901, seria 2, t. 15 (og. zb. t. 40), s. 309, 365; J. Rafacz, *Dawny proces polski*, Warszawa 1925, s. 39. Niestety cytowani badacze nie charakteryzują szerzej tej instytucji w późnym średniowieczu. Nie regulowało jej prawo pisane, przez co nie posiadamy wiedzy, czy była to powszechnie obowiązująca zasada, czy też pragmatyczne rozwiązanie problemu nieobecności urzędników sądowych z powodu uczestnictwa w obradach. O instytucji w prawie mazowieckim zob. A. Moniuszko, *Mazowieckie sądy ziemskie (1588–1648). Organizacja – funkcjonowanie – postępowanie*, Warszawa 2013, s. 59-60.

w 1538 r. Postanowiono wówczas, by ziemski wymiar sprawiedliwości funkcjonował aż do sejmiku przedsejmowego, *non obstantibus litteris huiusmodi [de conventu generali – uzup. K.G.] et conventus generalis publicatione*²⁴. Warto odnotować, że rozwiązanie to pojawiło się także w II zwodzie prawa mazowieckiego (tzw. Goryńskiego), zatwierdzonym przez Zygmunta I na początku 1540 r. Nie wiadomo jednak, czy przepis pojawił się już na początku prac (rozpoczęto je w 1536 r.), czy dopiero po uchwaleniu konstytucji z 1538 r.²⁵

Normę z I poł. XVI w. zmodyfikowano kilkadziesiąt lat później. W 1590 r. okres ustania jurysdykcji ustalono na tydzień przed rozpoczęciem sejmiku. W odróżnieniu od wcześniejszej regulacji, zasadą wyraźnie objęto także roki sądu i urzędu grodzkiego²⁶. Rok wcześniej postanowiono nadto o utrzymaniu zawieszenia sądów w ciągu dwóch tygodni od zakończenia sejmu²⁷.

Stan normatywny na przełomie XVI i XVII w. prezentował się zatem następująco. Do 1590 r. (a ściślej – do ogłoszenia konstytucji sejmu, który zakończył się 21 kwietnia) sądy powinny działać do dnia sejmiku przedsejmowego, natomiast po zmianie prawa – do tygodnia przed jego rozpoczęciem. Stan zawieszenia trwał początkowo do zakończenia sejmu, a od 1589 r. (zjazd walny zakończył się 23 kwietnia) – dodatkowo jeszcze przez dwa tygodnie. Zasady obowiązywały do 1677 r., kiedy regulę zawieszenia ziemskiego wymiaru sprawiedliwości w trakcie sejmu zniesiono²⁸.

²⁴ Sejm 1538, nr 46: *Quoniam abusu quodam inolevit, iudicia terrestria non celebrari, mox ut litterae de conventu generali statuto emittuntur, quod fit cum magna iustitiae negligentia, proinde statuimus, ut deinceps futuris temporibus, non obstantibus litteris huiusmodi et conventus generalis publicatione, iudicia terrestria ubique celebrentur, usque ad conventum particularem, in unoquoque palatina institutum. Volumina Constitutionum*, t. 1: 1493–1549, vol. 2: 1527–1549, wyd. W. Uruszczak, S. Grodziski, I. Dwornicka, Warszawa 2000 (dalej: VC, t. 1, vol. 2), s. 176.

²⁵ *Iura Masoviae Terrestria. Pomniki dawnego prawa mazowieckiego ziemskiego*, oprac. J. Sawicki, t. 3: 1526–1540, Warszawa 1974, s. 221 (art. 251). Na przepis wskazał A. Moniuszko, op. cit., s. 60.

²⁶ Sejm 1590, nr 26: „Roki wszelakie ziemskie, grodzkie i skargowe, tydzień przed sejmikiem powiatowym, aby nie były sądzone. A ieśliby sądzone były, tedy to nullius valoris być ma, excepta positione actorum terrestrium, na których exempcyce bonorum tylko mają być odprawowane, etiam sub conventu generali et particulari.” VC, t. 2, vol. 2, s. 150.

²⁷ Sejm 1589, nr 73: „Sądy ziemskie i grodzkie, jurydyki grodzkie nie mają się odprawować w żadnym urzędzie i w grodzie po dokończeniu sejmu walnego koronnego in arctiori tempore, iedno do dwu niedziel”. VC, t. 2, vol. 2, s. 113.

²⁸ Sejm 1677, nr 28: „Dla prędszego dochodzenia sprawiedliwości, pozwalamy lege praesenti, aby sądy podkomorskie, ziemskie, grodzkie, według kadencyi swoich zawsze, etiam podczas Seymu sądzone były. Wszakże ktoby miał funkcją, albo sprawy, albo negotium na Seymie, powinna mu ad affectationem pozwolona bydz suspensa ad proximos [terminos – uzup. K.G.] po Seymikach Relacyjnych, na którym terminie dowieść potym ma Marszałkowską attestacją, że był na Seymie praesens”. *Volumina Legum*, t. 5, Petersburg 1860 (dalej: VL 5), s. 227. Kwestii tej nie dyskutowano na sejmiku przedsejmowym i posejmowym (relacyjnym) w Proszowicach, nie wspomina o niej również autor monografii sejmu. *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. 4: 1674–1680, wyd. A. Przyboś, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963, s. 59–80; K. Matwijowski, *Pierwsze sejmy z czasów Jana III Sobieskiego*, Wrocław 1976, s. 150–238. W poświęconej sejmom w okresie regni Jana III monografii pióra R. Kołodziejza szczegółową analizę prawodawstwa pominięto („Ostatni wolności naszej klejnot”. *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana III Sobieskiego*, Poznań 2014).

Dla porównania warto przyjrzeć się regułom obowiązującym w Wielkim Księstwie Litewskim. II Statut (1566) stanowił o przerwaniu roków sądowych na cztery tygodnie przed początkiem sejmu²⁹. W III Statucie (1588) pojawił się przepis analogiczny do cytowanej wyżej konstytucji z 1677 r., tj. zawierający nakaz celebrowania roków ziemskich i grodzkich podczas sejmu³⁰. Innymi słowy w 1677 r. w Koronie przyjęto zasadę obowiązującą na Litwie już od blisko dziewięćdziesięciu lat³¹. Jak wyglądała faktyczna realizacja opisanych wyżej zasad na przełomie XVI i XVII w.?

Praktyka

Zgodnie z obowiązującym prawem, w grodzie krakowskim jurysdykcję suspendowano w związku ze zjazdem publicznym (partykularnym lub walnym)³². Do zawieszenia dochodziło zwykle na podstawie limity, która stanowiła odgórne, generalne odroczenie wszystkich terminów przez kompetentnego urzędnika. Było to istotne odstępstwo od charakterystycznej dla nowożytnego procesu ziemskiego zasady dyspozytywności, którego nie obalało nawet zgodne stanowisko stron³³. Roki sądu i urzędu grodzkiego limitowano osobno, co stanowiło konsekwencję różnych trybów funkcjonowania tych jurysdykcji³⁴. Roki sądowe odraczano każdorazowo, co do zasady na kolejną

²⁹ Art. 27, rozdział IV. *Statut litewski drugiej redakcji (1566)*, [w:] *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. 7, Kraków 1900, s. 95-6.

³⁰ Art. 47, rozdział IV. *Статут Вялікага княства Літоўскага 1588. Тэксты – Даведкі – Каментарыі*, red. І.П. Шамякіі, Мінск 1989, s. 176 // *Statut Válikaga Knástva Litoúskaga 1588. Téksty – Davednik – Kamentaryi*, red. І.П. Šamákin, Minsk 1989, s. 176; *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego*, Wilno 1744, s. 169-70. Regulacja uzupełnia katalog różnic między parlamentaryzmem litewskim i koronnym. Zob. szerzej A.B. Zakrzewski, *Odrębności systemu parlamentarnego Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVIII wieku*, [w:] *Rzeczpospolita w XVI–XVIII wieku. Państwo czy wspólnota?*, red. B. Dybaś, P. Hanczewski, T. Kempa, Toruń 2007, s. 107-28.

³¹ Konstytucja z 1677 r. zawierała nawet analogiczny wyjątek, tj. prawo do zawieszenia sprawy przez osobę, która miałaby „funkcją, albo sprawę, albo negotium na Seymie”. Na kolejnych rokach powinna udowodnić swoją obecność na zjeździe walnym zaświadczeniem (atestacją) wydanym przez marszałka. W prawie litewskim dotyczyło to senatorów, posłów i osób mających sprawę sądową na sejmie. Powinni byli wysłać posłańca na roki, który podawał przyczynę nieobecności strony; ta zobowiązana była okazać na kolejnych rokach świadectwo z kancelarii królewskiej. Sejm 1677, nr 28 (przyp. 618). VL 5, s. 227.

³² Przestrzeganie tych zasad w ziemskich sądach na Mazowszu odnotował również A. Moniuszko, op. cit., s. 60. Nie odniósł się do nich badający praktykę pruskich sądów zamkowych Z. Naworski, *Szlachecki wymiar sprawiedliwości w Prusach Królewskich (1454–1772). Organizacja i funkcjonowanie*, Toruń 2004, s. 131-3.

³³ Można przytoczyć w tym miejscu dekret z 11 marca 1591 r., który wydano podczas limity spowodowanej sejmikiem posejmovym. Urząd odmówił rozsądzenia sprawy (*supersessit [s] a disjudicatione causae*), mimo obecności i gotowości obu stron do uczestnictwa w rozprawie, co zakończyło się ostatecznie protestacjami powoda i pozwanego oraz reprotestacją urzędu. CC 793, s. 1474-6.

³⁴ Krakowski sąd grodzki celebrował roki co 6 tygodni, urząd grodzki z kolei orzekał codziennie, wyjąwszy soboty, niedziele i określone święta kościelne. Szerzej zob. w K. Górski, op. cit., s. 109-118.

sesję, jeśli w dniu, w którym przypadało ich rozpoczęcie, nie mogły się odbyć. Zawieszenia jurysdykcji urzędu grodzkiego dokonywano najczęściej na określony czas, przy czym nie zawsze wskazywano w akcie limity dokładną datę reasumpcji. Dokonałą formalnie przez kompetentnego urzędnika (starostę w sądzie, podstarościego lub wicesgerenta w urzędzie grodzkim) limitę ogłaszał woźny grodzki.

Odroczenie powodowało, że nie rozpatrywano żadnych spraw przypadających na dane roki sądu grodzkiego. Nie udało się ze stuprocentową pewnością ustalić, czy taki sam skutek miało zawieszenie jurysdykcji urzędowej, tzn. czy zaprzestawano jej całkowicie, czy też jednak dopuszczano ją w określonym, znacząco ograniczonym zakresie³⁵. Pod koniec drugiej dekady XVII w. zaczęto umieszczać w limitach wyjątki, które dopuszczały orzekanie przez urząd w określonych rodzajach spraw, mianowicie skarbowych (*fisci*), o wykup dóbr (*exemptionis*), *recentium criminum* i z terminu taktowego. Wyłączenia takie odnaleźć można w limitach z 1616 i 1618 r., a przypuszczalnie także z 1617 r.³⁶. Wyjątki te znajdowały zastosowanie w praktyce³⁷. W sprawie rozpatrywanej 8 stycznia 1619 r. pozwany podniósł nawet zarzut celebrowania roków, mimo trwającej limity³⁸. Czy obowiązywały one także wcześniej? Można domniemywać,

35 Warto wspomnieć, że zawieszenie jurysdykcji urzędu grodzkiego z pewnością nie oznaczało całkowitego zawarcia grodu, czy zaprzestania wykonywania innych, niesądowych czynności urzędowych (np. egzekucyjnych). O działalności kancelarii świadczą m.in. wpisy w prowadzonych bez żadnej przerwy grodzkich aktach relacji.

36 CC 852, s. 2346 (1616; brak wyłączenia dla spraw o wykup dóbr); CC 861, s. 8-9 (1618). Za istnieniem takiego wyłączenia w limicie z grudnia 1617 r. przemawia to, że w okresie zawieszenia dokonywano wpisów dotyczących spraw skarbowych (o czopowe). Poszyt zawierający wpis tej limity zaginął (zob. przyp. 34 w aneksie), sąd niemożliwa jest pełna weryfikacja tego przypuszczenia. CC 858, s. 1-44.

37 Dla przykładu, wpisy z 1619 r. pochodzą z 7 (z adnotacją: *sub celebratione conventus Regni generalis; kondemnata in lucro*, aresztowana przez pozwanych), 8 (kontynuacja aresztowanej sprawy z dnia poprzedniego, zob. niżej) i 15 stycznia (sprawa *fisci*; kondemnata *in lucro*) oraz 19 marca 1619 r. (sprawa *fisci*, ogłoszenie w nieobecności pozwanego banicji nałożonej przez Trybunał Koronny). CC 861, s. 9-35. Dla innych lat zob. CC 852, s. 2347-2382 (kilkanaście wpisów z 1616 r., wszystkie dotyczyły czopowego); CC 858, s. 1-44 (9 wpisów z 1618 r., wszystkie dotyczyły czopowego).

38 *Citati vero reproduxerunt constitutionem anni millesimi quingentesimi nonagesimi, qua constitutio probatur terminos querellarum una septimana ante conventum particularem limitari debere, cum igitur sub celebratione conventus generalis termini querellarum non celebrantur, ex eoque ne citati, uti coram privata corporis persona generoso vicecapitano forum habere minime possunt, limitatioque causarum per officium praesens cum exceptione causarum exemptionum facta minime obesse potest, siquidem eadem limitatione ius scriptum officium praesens suffocare non potest, tum quod tot limitationibus authenticis antea per officium praesens factis probatur, nunquam causas exemptionum in eisdem limitationibus sub tempore celebrationis conventus generalis ad iudicandum exceptas esse.* CC 861, s. 18-19. Niestety, urząd nie odniósł się do tej ekscypcji, koncentrując się na innej. Warto podkreślić, że w przywołanej wyżej argumentacji pozwani zaznaczyli niedopuszczalność wyjątku umieszczonego w limicie z grudnia 1618 r., w którym dopuszczono, poza sprawami skarbowymi, *recentibus criminibus* i z terminu taktowego, także te o wykup dóbr (do nich należała przedmiotowa sprawa). Wskazali niezgodność tego postanowienia z prawem pisanym (*ius scriptum*) i dotyczącą praktyką urzędu.

że dopuszczalne było prowadzenie postępowania sumarycznego, szczególnie jeśli było ono związane z obowiązkiem pieczy nad bezpieczeństwem publicznym³⁹. Wyłączenie dotyczące spraw skarbowych i o wykup dóbr (rozpatrywanych w formalnych ramach procesu ziemskiego) zaczęto stosować w Krakowie dopiero od 1616 r., na co wskazuje całkowity brak wpisów podczas trwania limity w okresie poprzedzającym tę datę.

Do przywrócenia funkcjonowania urzędu grodzkiego dochodziło na podstawie reasumpcji. W odróżnieniu od limity nie umieszczano osobnego wpisu w aktach. Fakt wznowienia jurysdykcji odnotowywano w nagłówku określającym datę. W sądzie grodzkim do reasumpcji nie dochodziło – celebrowano po prostu przypadające roki.

Do uchwalenia nowego prawa w grodzie krakowskim przestrzegano zasad określonych w konstytucji z 1538 r.⁴⁰ Normę nakazującą zaprzestanie jurysdykcji po sejmiku przedsejmowym stosowano wobec roków sądowych, mimo że tekst ustawy wyraźnie wspominał wyłącznie o sądach ziemskich. Tytułem przykładu, roki przypadające 17 stycznia 1582 r. limitowano *quia id expressis verbis in legibus regni publicis cautum est et definitum, ut iudicia omnia tam terrestria quam castrensia post particulares conventus in palatinibus ante comitia generalia regni institutos et eorum celebrationem sile ant*⁴¹.

Postanowienia ustawy nie stosowano wobec urzędu grodzkiego, którego roki bez przeszkód celebrowano po sejmiku, w tym także podczas sejmu⁴².

Konstytucje z lat 1589 i 1590 stanowiły o zawieszeniu jurysdykcji tydzień przed sejmikiem i reasumpcji po dwóch tygodniach od zakończenia sejmu. Tym razem wyraźnie objęły roki sądu i urzędu grodzkiego⁴³. Ich uchwalenie doprowadziło do zmian, niemniej nie od razu zaczęto je stosować. W grodzie krakowskim można wyróżnić trzy fazy wdrażania tych postanowień⁴⁴.

³⁹ Wpisów dotyczących spraw prowadzonych w ramach postępowania sumarycznego (czyli na podstawie terminu gwałtownego, taktowego lub gwałtownego, a nie pozwu pisemnego) nie umieszczano w aktach *decretorum officii*, stąd badanie praktyki urzędu krakowskiego w tym zakresie jest mocno utrudnione. Szerzej o postępowaniu sumarycznym w K. Górski, op. cit., s. 285-305.

⁴⁰ Sejm 1538, nr 46 (przyp. 24). VC, t. 1, vol. 2, s. 176.

⁴¹ CC 1031, s. 604-605. Tak samo w CC 1031, s. 605-607. Szlachta zebrała się w Proszowicach 14 stycznia, generał korczyński odbył się 19 stycznia 1582 r. *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. 1: 1572-1620, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1932, s. 95-96. Zasadę zastosowano także m.in. podczas roków przypadających na początku 1581 r. – 4 stycznia i 15 lutego (sejmik proszowicki celebrowano 3 stycznia 1581 r.), a także pod koniec 1579 r. (11 listopada i 23 grudnia), aczkolwiek bez tak rozbudowanego uzasadnienia (sejmik odbył się 30 października 1579 r.). CC 1030, s. 701-703, 1646-1649; *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. 1, s. 94-95.

⁴² Zob. pozycje nr 1 i 2 w aneksie (sejmiki i sejmy z lat 1589 i 1590).

⁴³ Sejm 1589, nr 73 (przyp. 27). VC, t. 2, vol. 2, s. 113; sejm 1590, nr 26 (przyp. 26). VC, t. 2, vol. 2, s. 150.

⁴⁴ Szczegółowa analiza była możliwa dzięki trybowi funkcjonowania krakowskiego urzędu grodzkiego (od poniedziałku do piątku). Stąd zdecydowaną większość poniższych ustaleń powzięto na podstawie akt urzędu grodzkiego. Potwierdziła je zbadana praktyka limitowania roków sądu grodzkiego, którą również uwzględniono w aneksie.

Pierwszą, obejmującą lata 1590–1594, charakteryzował chaos interpretacyjny. Jesienią 1590 r. oraz wiosną 1593 r. jurysdykcję, zgodnie z nowo uchwalonym prawem, zawieszono wprawdzie na tydzień przed sejmikiem posejmowym, ale przywrócono po jego zakończeniu⁴⁵. Nie stosowano się tym samym do obowiązku zawieszenia jurysdykcji rządowej podczas sejmu, który od 1589 r. wyraźnie dotyczył przeciw urzędu (1590, 1590–1591, 1593)⁴⁶. W okresie tym raz doszło również do limity jurysdykcji z powołaniem na zjazd posejmowy (1591)⁴⁷. W przypadku innych sejmików – elekcyjnych i deputackich, roków nie zawieszano, a urząd orzekał nawet w dniu zjazdu⁴⁸. Jednoznaczna była natomiast praktyka sądu grodzkiego – nie zdarzyło się, by sprawy rozpatrywano w czasie nakazanej limity. Co do zasady na celebrowanie roków nie wpływały także inne sejmiki, aczkolwiek zdarzyło się, że odroczone sądy przypadające pięć dni przed sejmikiem deputackim, jako przyczynę podając m.in. nadchodzący zjazd⁴⁹.

Praktyka zmieniła się od przełomu 1594 i 1595 r. (faza druga). Zaczęto wtedy przestrzegać postanowień z 1589 i 1590 r. Datę limity i rozpoczęcia sejmiku niemal zawsze rozdzielało sześć lub siedem dni bez jurysdykcji, co w opinii urzędników czyniło zadość normie stanowiącej o „tygodniu przed sejmikiem”⁵⁰. Zawieszenie utrzymywano po sejmiku, aż do upływu dwóch tygodni od zakończenia zjazdu walnego (okres między dniem zamknięcia obrad a wznowieniem jurysdykcji liczył zwykle czternaście dni)⁵¹. Limita obejmowała tym samym również korczyński sejmik generalny. Irrelevantny był zjazd posejmowy – w żaden sposób nie wpływał na datę reasumpcji jurysdykcji⁵².

45 W 1590 r. łączny czas limity wynosił 19 dni, a w 1593 r. – 11 dni. Termin reasumowania jurysdykcji w obu przypadkach był różny – w 1590 r. był to dziesiąty dzień po zakończeniu sejmiku, a w 1593 r. – czwarty lub piąty (nieznana jest dzienna data sejmiku). Zob. aneks.

46 Zob. aneks.

47 Był to jedyny sejmik posejmowy w tym okresie. We wpisie określono go mianem *conventio particularis Prossoviensis*, nie zaznaczając jego funkcji. CC 793, s. 1473-4.

48 Sejmiki deputackie: CC 792 (1590); CC 794 (1591; epidemia); CC 797 (1592; epidemia); CC 801 (1593); CC 804 (1594). Sejmik elekcyjny: CC 800 (1593). Zob. też wcześniejsze sejmiki deputackie: CC 782 (1585); CC 785 (1586); CC 789 (1589). Por. jednak przypadek z 1588 r., kiedy urząd nie orzekał w dniu łączonego sejmiku deputackiego i elekcyjnego z 12 września 1588 r. Nie dokonano w tym przypadku żadnej formalnej limity. CC 787.

49 Sejmik miał się odbyć 12 września, a roki przypadały 7 września 1594 r. Starosta odroczył sąd *ob imminentem conventum pro eligendis iudicibus ad Tribunal Regni Lublinense deputandis et alias legales causas animum ipsius magnifici capitanei loci huius moventes*. CC 1039, s. 2104.

50 Większa liczba mogła wynikać np. z przypadających dni wolnych od wokandy. Zob. aneks.

51 Zdarzały się wyjątki, jak np. w 1598 r., kiedy z niewyjaśnionych przyczyn jurysdykcję wznowiono kilka dni wcześniej. Zob. aneks.

52 Tak było już wiosną 1595 r., kiedy mimo zdarzających się zarzutów urząd stał na stanowisku, że obowiązek limity nie dotyczył sejmiku posejmowego. Warto jednak zaznaczyć, że w dniu zaplanowanego na 25 kwietnia zjazdu spraw nie sądzono. Zob. aneks.

Przeszkody nie stanowiły też sejmiki elekcyjne i deputackie⁵³. Jeśli chodzi o sąd grodzki, to utrzymano prawidłową praktykę z poprzedniego okresu. Nie zdarzyło się też, by roki starościńskie odroczone z powodu sejmiku innego niż przedsejmowy⁵⁴.

Drugą fazę od trzeciej odróżniało zachowanie podsądnych. Po 1594 r. pozwani podważali oficjalną interpretację prawa i w podnoszonych ekscepcjach przekonywali, że urząd nie powinien orzekać w związku ze zjazdami posejmowymi, elekcyjnymi i deputackimi. Powoływali się przy tym na brzmienie ustawy z 1590 r., w której posłużono się ogólnym terminem „sejmik powiatowy”. Stosując korzystną wykładnię rozszerzającą dowodzili, że normę należało stosować wobec wszystkich sejmików⁵⁵. Czasem odwoływali się również do

53 Sejmiki deputackie: CC 807 (1595); CC 809 (1596); CC 811 (1597); CC 813 (1598); CC 815 (1599); CC 817 (1600); CC 822 (1602); CC 825 (1603); CC 828 (1604); CC 830 (1605); CC 835 (1608); CC 837 (1609); CC 839 (1610); CC 843 (1612); CC 845 (1613); CC 848 (1614); CC 850 (1615); CC 853 (1616); CC 856 (1617); CC 860 (1618); CC 862 (1619). W latach 1591, 1592 urząd nie orzekał ze względu na epidemię, w 1606 i 1607 – z uwagi na rokosz, w 1611 – z powodu sejmu, zaś w 1620 starostwo wakowało. CC 794 (1591); CC 797 (1592); CC 832 (1606); CC 833 (1607); CC 841 (1611); CC 864 (1620). Sejmiki elekcyjne: CC 810 (1597); CC 830 (1605); CC 831 (1606); CC 839 (1610); CC 856 (1617); CC 861 (1619).

54 Sejmik przedsejmowy i sejm walny przywoływano zwykle w motywie limity roków sądowych.

55 4 sierpnia 1593 r. pozwany stwierdzał (odnośnie do s. elekcyjnego), że *se nihil iuridicum pati debere in officio praesenti, ex rationibus infra allegatis. Prima ratio, quod statuta et constitutiones Regni Poloniae de eiusmodi celebratione et iudicandarum causarum quarumcunque ante conventum particularem una septimana in silentio permanere debet prout lucidius ex eiusmodi constitutione constat in facie officii praesenti reproducta, quod et tempore sub celebratione conventi particularis omne officium et iudicium celebrari non debet et a causis supersederet. Altera ratio, quod generaliter constitutiones et statuta Regni de omnibus ferme conventibus declarant, quibus pars citata probat constitutiones neminem vero excipit, nam exceptiones de conventibus tam generalibus quam particularibus non sint expresse positae verum generaliter de omnibus conventibus statutum est, iure publico expressa vero in iure nocent, non expressa non nocent, particularitas vero in universali includitur et generalitas in particulari non includitur*. CC 800, s. 1375-1385. Z kolei 21 kwietnia 1595 r. pozwany dowodził (w związku ze zjazdem posejmowym), że *se ad praesens coram officio praesenti terminum habere non posse obstante conventu particulari Prossoviensi pro feria tertia proxime ventura vigore literarum Sacrae Regiae Maiestatis tum et constitutionum Regni incidente, constitutiones vero vetant exercere quaevis iudicia ante conventus eiusmodi una integra septimana, eo quod magis arduum est tractare publica negotia quam privata eiusmodique conventus particularis non simpliciter, sed auctoritate conventus generalis propter concludenda ea, quae in proxime conventu generali non sunt sortita suum effectum indictus est et non frustra sed ob vigentes Reipublicae causas*. CC 805, s. 521-530. Wyraźnie do wykładni językowej (z jednoczesnym odniesieniem do celu regulacji) odwoływał się w duplice pozwany 7 września 1598 r. (s. deputacki): *Ex adverso memoratus citatus sinistrum opinionem citati [ss] qua oblique sensum genuinum constitutionis publicae interpretari conatur confutando allegavit et iuridice deduxit iura quaevis tam publica quam privata non in alium sensum quam prout in se sonant vertenda esse. Eiusdem etenim est valoris conventus praesens proxime instans prout et alii conventus particulares legibus Regni privilegiati conventus generalis Regni antecedentes. Si quidem in praesenti conventu prout et in reliquis nobilitas Regni convenire solet ex debito officii sui. Ad haec in conventu praesenti etiam publica non vero privata tractantur, nullam denique distinctionem nec exceptionem constitutio praefata eorundem conventuum fecit, sed generaliter omnes comprehendit*. CC 813,

innych argumentów, zaznaczając chociażby przedmiot obrad sejmiku (sprawy publiczne)⁵⁶. Ich opór prowadził często do kondemnaty *in lucro*. W konsekwencji odmowy odpowiedzi na żądanie powoda pozwani przegrywali tak, jakby w grodzie nie pojawili się w ogóle⁵⁷.

Urząd, wbrew wykładni językowej, podkreślał, że konstytucja odnosiła się wyłącznie do sejmików przedsejmowych⁵⁸. Wspomagał się przy tym wykładnią systemową i przywoływał m.in. ustawę z 1589 r., która stanowiła o upływie dwóch tygodni po zakończeniu sejmu, a nie sejmiku⁵⁹. Opisana wyżej interpretacja nie była odosobniona – przyjął ją również Trybunał Koronny,

s. 732-7. Zob. też fragment dupliki pozwanego z 20 kwietnia 1595 r. (s.posejmowy): *constitutioque praememorata generalis est et ad omnes conventus refertur nec declarat ad quos conventus referri debeat, nam in toto nihil excluditur ac in generalibus semper specialia insunt publicumque ius ad statum Reipublicae spectat et privatum a nomine interpretari nequit*. CC 805, s. 499-506. Zob. też np. CC 807, s. 50-64, 75-84, 98-116 (1595); CC 809, s. 521-540 (1596; protestacja pełnomocnika powoda); CC 816, s. 921-932 (1600); CC 825, s. 64-71, 93-100 (1603).

56 Tytułem przykładu w sprawie z 1600 r. pozwany podkreślał, że na sejmiku posejmowym, zwołanym na mocy postanowienia sejmu i uniwersałem królewskim, miano obradować o sprawach istotnych dla państwa (zagrożenie najazdem). CC 816, s. 921-932. Zob. też CC 805, s. 499-506 (1595; podobna argumentacja dla zjazdu posejmowego, na którym szlachta miała zatwierdzić podatki; pozwany zacytował zasadę *quod omnes tangit ab omnibus debet approbari*); CC 807, s. 50-64, 75-84 (1595; s. deputacki); CC 825, s. 93-100 (1603; j/w); CC 831, s. 2159-2163 (1606; s. posejmowy).

57 Zob. np. CC 800, s. 1375-85 (1593); CC 801, s. 266-283 (dwa wpisy; 1593); CC 805, s. 521-530 (1595); CC 816, s. 916-921 (1600); CC 825, s. 193-198 (1603). Zob. też CC 809, s. 521-540 (1596; kondemnata *in evasione* powoda).

58 4 sierpnia 1593 r. (s. elekcyjny): *eo attento, ex quo constitutio Regni per citatam partem allegata non refertur nisi ad conventum particularem, qui ante conventum Regni generalem antecedere debet*. CC 800, s. 1375-85. 7 września 1593 r. (s. deputacki): *eo attento, quod non prohibita est facultas celebrationis terminorum causarum officii tantummodo sub conventu particulari, qui conventum generalem praecedat*. CC 801, s. 266-283. Zob. też dekret z 20 kwietnia 1595 r. (s. posejmowy): *eo attento, cum conventus modernus ratione contributionum publicarum per Sacram Maiestatem Regiam compositus non refertur ad conventum generalem, sed extraordinarie propter exactorem et dispensatorem contributionum publicarum palatinatus Cracoviensis est compositus*. CC 805, s. 499-506 (tak samo w CC 805, s. 521-530). W dekrete z 7 września 1598 r. urząd stwierdzał wprost (s. deputacki): *eo attento, quandoquidem constitutio de limitandis iudiciis quibusvis non ad conventicula electionis deputati verum ad ea, quae comitia generalia antecedi solent extenditur*. CC 813, s. 732-737. Zob. też przyp. 60. Za zbyt definitywne trzeba uznać zdanie umieszczone w dekrete z 10 września 1599 r. (s. deputacki) jakoby *conventus electionis iudicum deputatorum Tribunalis Regni iudiciis quibusvis, cum ea duntaxat conventionibus particularibus conventionem generalem praecedentibus iuxta expressa verba constitutionis* [podkr. K.G.] *sistuntur, praeiudicare nequit*. CC 815, s. 1958-1961 (podobnie w CC 816, s. 916-921 [1600]; CC 825, s. 64-71 [1603]). Zob. też CC 807, s. 75-84, 98-116 (1595); CC 815, s. 1964-1968 (1599); CC 816, s. 921-947 (1600; cztery wpisy); CC 825, s. 93-100, 193-198 (1603); CC 831, s. 2159-2163 (1606).

59 5 września 1595 r. (s. deputacki): *eo considerato, quoniam constitutionis posterioris [z 1590 r. – K.G.] sensus ex subsequenti contextu anterioris constitutionis declaratur, ubi iudicia non in arctiori tempore quam in duabus septimanis post conventum generalem reassumenda esse, lex iubet non de alio conventu particulari quam de eo, qui ante conventum generalem solet celebrari, non autem de congregatione nobilitatis ad eligendum iudicem ordinarium pro Tribunali Regni intellegendum esse*. CC 807, s. 50-64.

na którego jednolitą linię orzeczniczą zaczęto się w Krakowie powoływać od 1596 r.⁶⁰. Oczywiście na takim samym stanowisku stała zwykle strona powodowa przedstawiająca swoje racje w replice⁶¹, aczkolwiek zdarzało się, że jej argumentacja sięgała zbyt daleko, np. odmawiała sejmikowi charakteru publicznego⁶².

Trzecia faza, której początek można datować na pierwsze lata XVII w., nie różniła się w zasadzie od poprzedniej. Praktyka ustalona w latach 90. XVII w. została utrzymana. Pozwani przestali natomiast kwestionować praktykę urzędu. Od początku stulecia ekscypcje wniesiono z okazji dwóch zjazdów – w 1603 (s. deputacki) i 1606 r. (s. posejmowy)⁶³. Jurysdykcji nie limitowano

⁶⁰ Pierwszy odnaleziony przykład pochodzi z 3 września 1596 r. (s. deputacki): *Ideo officium praesens ex debito officii sui praesidens celebrationi terminorum praesentium querellarum et antiquitus censendo imminet electionem iudicis Tribunalis, prout conventus particulares generalem conventionem antecedentes non impedire iuxta praescriptum constitutionis Regni et interpretationem ipsius per plurima praeiudicata Iudicii Tribunalis celebrationem eorundem terminorum querellarum, immo eiusmodi terminos antea actis annis semper antea iudicando*. CC 809, s. 521-540. Zob. też CC 813, s. 732-737 (1598); powołanie nieokreślonego orzecznictwa krakowskiego urzędu grodzkiego w replice powoda).

⁶¹ CC 805, s. 521-30 (1595); CC 807, s. 50-64, 75-84 (1595); CC 816, s. 916-921, 932-47 (1600; cztery wpisy); CC 825, s. 64-71, 93-100 (1603); CC 831, s. 2159-2163 (1606). W sprawie z 1600 r. (s. posejmowy), powód słusznie zauważył w tryplie, że konstytucja z 1589 r. wyraźnie nakazywała wznowienie jurysdykcji po dwóch tygodniach po zakończeniu sejmu, nie wspominając nic o sejmiku posejmowym. CC 816, s. 921-32. Zob. też CC 809, s. 521-540 (1596; kontrowersja strony pozwanej w odpowiedzi na protestację powoda).

⁶² Na przykład 4 sierpnia 1593 r. (s. elekcyjny): *Altera vero ratio, quod constitutio de non celebrandis sub tempus conventus particularis quibusvis iudiciis, non ad terminos querellarum, in quibus causa praesens privilegiata ad inscriptionem vertens incidit, verum duntaxat ad terminos terrestres sive castrenses iudiciales refertur, ipsa constitutione id per expressum dictante*. Dalej przechodził już do zasadnych argumentów: *Dato non tamen concessio etiam si constitutio ipsa etiam ad terminos querellarum se extendere debent [s], quod minime conceditur, tamen quia iudicia duntaxat sub tempus conventus particularis conventum generalem ex iure et consuetudine ipsa praecedentis constitutio allegata silere iuxta suum genuinum sensum vult, praesens ante conventus non particulares [s] verum duntaxat ex placito illustris et magnifici domini palatini Cracoviensis pro eligendo iudice sit inductus, quo stante iudicia silere minime debent. Proinde ipsa constitutio de supersedendo ab iudiciis allegata, eo potissimum, quod is idem citatus eodem conventui non intersit, immo hic personaliter compareat*. CC 800, s. 1375-1385; 20 kwietnia 1595 r. (s. posejmowy): *Si quidem conventus is privatus non praecedit conventum generalem Regni de qualibus solummodo constitutio Regni intelligenda est, imminens vero conventus tantummodo ad eligendum exactorem contributionis est privatim compositus non omnibusque interest se praesentes sistere in eodem conventu particulari exceptis iis, qui esse cupierint [s] exactores*. CC 805, s. 499-506. Podobnie w: CC 805, s. 521-530 (1595; s. posejmowy); CC 807, s. 98-116 (1595; s. deputacki). Zob. też CC 813, s. 732-737 (1598); CC 816, s. 916-921 (1600). W sprawie z 1595 r. (s. deputacki) powód posunął się nawet do stwierdzenia, że *constitutio Regni non de eiusmodi congregatione nobilium pro deputando iudice terrae Cracoviensis ad Tribunal Regni verum de conventu particulari qui conventum generalem praecedere debet est interpretandum, maxime autem cum congregatio praesens non pro conventu particulari habetur*. CC 807, s. 75-84. W innej autor określił sejmik deputacki mianem *conventio privata, non autem publica*. CC 807, s. 98-116.

⁶³ Zob. przyp. 55, 56 i 57.

też w związku z partykularnymi zjazdami nadzwyczajnymi, jak np. sejmikiem zwołanym przez wojewodę krakowskiego do Krakowa w sprawie obrony (9-10 sierpnia 1618 r.), czy okazowaniem pod Kazimierzem (1 maja 1619 r.)⁶⁴.

Warto zwrócić uwagę na wykładnię terminów ustalonych w konstytucjach z 1589 i 1590 r.⁶⁵ Nakazywały one zawieszenie jurysdykcji „tydzień” przed sejmikiem i utrzymanie limity „do dwu niedziel” (tygodni) po zakończeniu sejmu. Na 15 przypadków, w których udało się ustalić czas bez jurysdykcji (między limitą a sejmikiem przedsejmowym), w 6 wynosił on sześć dni, w 6 zaś – siedem takich dni⁶⁶. W 2 przypadkach czas ten był dłuższy (1598 – dziesięć; 1602/1603 – osiem dni), przy czym w drugim z nich należy chyba zrzucić to na karb okresu świątecznego. Na tej podstawie można stwierdzić, że sześć dni uznawano za wymagane minimum a przerwa w istocie stanowiła „tydzień” (zwykle sześć lub siedem dni). Zaledwie raz naruszono tę regułę – w 1616 r. (pięć dni), co nie spotkało się jednak z jakimikolwiek protestacjami szlachty.

W większości (12) z 17 weryfikowalnych przypadków⁶⁷, odstęp między dniem zakończenia sejmu a reasumpcją jurysdykcji urzędowej wynosił czternaście dni. Nawet jeśli był nieco krótszy (w 1 przypadku – dziesięć, w 3 – trzynaście dni), nie budziło to kontrowersji wśród stron. Przypuszczalnie właśnie trzynaście dni należy traktować jako wymagane minimum. Podobnie jak wyżej, w urzędzie krakowskim starano się limity nie przedłużać – odnaleziono zaledwie jedną taką sytuację (1606 r. – szesnaście dni), ale należy ją chyba wiązać z przypadającymi pod koniec świątami kościelnymi (3 i być może też 4 maja).

Podsumowując, po ustabilizowaniu praktyki na oficjalną wykładnię zasady zawieszenia jurysdykcji z okazji sejmiku lub sejmu (uregulowanej w 1589 i 1590 r.) składały się cztery reguły:

- 1) limity dotyczyła roków starościńskich (sądu grodzkiego) oraz urzędowych i nie obejmowała kancelarii grodzkiej;
- 2) jurysdykcję zawieszano wyłącznie w związku z sejmikiem przedsejmowym oraz sejmem walnym;
- 3) sądownictwa nie zawieszano w przypadku pozostałych sejmików: posejmowych, elekcyjnych, deputackich i innego rodzaju, niezależnie od przedmiotu obrad⁶⁸;

⁶⁴ CC 859 (1618); CC 861 (1619).

⁶⁵ Zestawienie zob. w aneksie. Tekst ustaw w przyp. 26 i 27.

⁶⁶ Do tego można dołączyć limitę poprzedzającą sejmik posejmowy z 1591 r., która również objęła siedem dni bez jurysdykcji (5–11 marca). Zob. aneks.

⁶⁷ Poza sytuacjami, w których w ogóle nie doszło do zawieszenia roków urzędowych na czas sejmu, odrzucono również przypadek z lat 1607–1608, kiedy z powodu wydarzeń rokoszowych jurysdykcję przywrócono dopiero po roku od zakończenia sejmu z 1607 r. Zob. aneks.

⁶⁸ Przy czym oczywiście zawsze mogło się zdarzyć, że roków nie celebrowano podczas sejmiku z innych przyczyn, np. przypadającego święta kościelnego lub limity spowodowanej epidemią.

- 4) czas limity przed sejmikiem wynosił co do zasady tydzień, a reasumpcji po sejmie walnym – dwa tygodnie, ale terminów nie trzymano się bezwzględnie i dopuszczano niewielkie odstępstwa, co nie budziło sprzeciwu podsądnych.

W zbadanym okresie łączny czas limity wahał się od siedemdziesięciu sześciu do nawet stu jedenastu dni, a średnia dla 13 przypadków wyniosła w zaokrągleniu dziewięćdziesiąt jeden dni (trzy miesiące)⁶⁹. Ponadto nie odbywały się roki sądu grodzkiego, zwykle dwa, a w skrajnych przypadkach nawet trzy. Podsumowując, złożenie sejmu prowadziło do zawieszenia jurysdykcji grodzkiej na około ćwierć roku.

Konkluzje

Prawo regulujące zawieszenie jurysdykcji w związku ze zjazdem publicznym nie było precyzyjne. W konsekwencji dużo zależało od jego interpretacji. Urzędnicy posiłkowali się przede wszystkim wykładnią systemową. Podkreślali związek ustawy z konstytucjami z lat 1538 i 1589⁷⁰. Uwzględniali oczywiście cel zasady (umożliwienie szlachcie partycypacji w życiu politycznym), ale rozumieli go bardzo wąsko i wykluczali zastosowanie reguły wobec zjazdów innych niż sejmik przedsejmowy i sejm⁷¹. Być może mieli świadomość negatywnego wpływu rozszerzenia zasady na efektywność sądownictwa.

Trudno jednak odmówić racji i drugiej stronie. Elekcja kandydata na ziemski urząd sądowy, wybór deputata czy wreszcie dyskusja na sejmiku posejmowym były immanentnie związane z życiem politycznym w danej ziemi, nie mówiąc już o tym, że przedmiot obrad na zjeździe elekcyjnym czy deputackim często wykraczał poza zasadniczą funkcję. Brak limity formalnie pozbawiał szlachtę możliwości uczestniczenia w takim sejmiku, a zajmowano się tam czasem sprawami niezwykle istotnymi (np. uchwalenie poboru wziętego „do braci”)⁷².

⁶⁹ Przeanalizowano 13 przypadków. Z obliczeń wyłączono przypadek z 1607/1608 r., kiedy z powodu wydarzeń rokoszowych łączny czas zawieszenia roków urzędu wyniósł 445 dni (blisko 15 miesięcy). Zob. aneks.

⁷⁰ Zob. np. CC 807, s. 50-64 (1595).

⁷¹ Podobnie A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 38. Przypuszczał on, że celem ustawy z 1590 r. było „wyraźne rozdzielenie zjazdów z okazji roczków sądowych i sejmików” oraz „usprawnienie sejmikowych obrad i zapewnienie im stosownej frekwencji”. Podniósł również kwestie praktyczne, mianowicie potrzebę zapewnienia gospód zgromadzonej szlachcie (oczywiście dotyczyło to przypadku, gdy zjazd i sądy celebrowano w tym samym miejscu). Słusznie odrzucił nieuprawnioną tezę W. Sokołowskiego, jakoby ustawa miała na celu „zapobieżenie »urabiania« opinii publicznej i stanowisk szlachty jeszcze przed złożeniem sejmików przedsejmowych”. (*Politycy schyłku Złotego Wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574–1605*, Warszawa 1997, s. 62).

⁷² Zwrócił na to uwagę pozwany wiosną 1600 r. twierdząc (odnośnie do s. posejmowego): *quod vero actor allegat constitutionem praefatam de iis tantum conventibus particularibus qui conventum generalem praecedere solent intelligi debere, id ipsum iuvare nequit, siquidem eaedem literae universales*

Na korzyść argumentujących w ten sposób pozwanych przemawiała nie tylko wykładnia teleologiczna, ale też (a właściwie przede wszystkim) literalna, do której zresztą odwoływali się najczęściej⁷³.

Oficjalną wykładnię, popartą przez Trybunał Koronny, należy uznać za korzystną przede wszystkim dla funkcjonalności ziemskiego wymiaru sprawiedliwości. Przyjęcie interpretacji rozszerzającej stosowanie zasady na pozostałe sejmiki wydłużyłoby ten okres nawet o kilka tygodni w skali roku. Niewątpliwie jednak stanowisko urzędników naruszało w jakimś stopniu wolności szlacheckie.

Samą instytucję limitowania jurysdykcji należy ocenić negatywnie, ponieważ chroniąc prawa nielicznych pozbawiała dostępu do wymiaru sprawiedliwości duże grono zainteresowanych na wcale długi okres. Dotyczyło to zarówno urzędu, jak i sądu grodzkiego⁷⁴. Uwzględniwszy cel tej instytucji, można postawić tezę, że najlepszym rozwiązaniem byłoby:

- 1) zniesienie jej obowiązywania odnośnie do sejmu, w którym uczestniczyli przecież wyłącznie posłowie i senatorowie, oczywiście z zachowaniem prawa do odroczenia przez nich terminu w sądzie⁷⁵;
- 2) rozszerzenie zasady na pozostałe sejmiki.

W 1677 r. „dla prędszego dochodzenia sprawiedliwości” wprowadzono jedynie pierwszy z postulatów. Odnośnie do sejmików żadnej decyzji nie podjęto⁷⁶.

---

et conventum generalem in Nova Civitate Corczyn indictum et maius negotium Reipublicae, quam in antea actis conventibus particularibus, in quibus solummodo electio nunciorum et introductio rerum ex necessitate Reipublicae fieri consueverat, in futuro vero imminetia pericula providenda et generalis motio atque monstratio in vim supplementi conventus generalis praeteriti constitui possunt in se continent, quibus obstantibus pro privatia censi haud quaque possunt. CC 816, s. 921-932.

73 Nie można zapominać, że za próbami pozwanych stały często przyczyny prozaiczne – chęć wydłużenia postępowania i odwleczenia ostatecznego wyroku.

74 Trzeba pamiętać, że nie była to jedyna legalna podstawa limitowania roków sądowych i urzędowych. Można do nich zaliczyć także soboty i święta kościelne, epidemie i zwołanie pospolitego ruszenia. K. Górski, op. cit., s. 132-154.

75 Problem stanowiłaby wówczas nieobecność urzędników sądowych (ziemskich i grodzkich, w tym starostów) ze względu na uczestnictwo w obradach sejmowych. Jego rozwiązanie wymagałoby już zmian systemowych, szczególnie obowiązku osobistego celebrowania roków sądowych. Kwestię ewentualnej konieczności osobistego stawiennictwa strony na sądzie sejmowym rozwiązywała dyktacja *pro maiori*.

76 Bez zbadania praktyki po 1677 r. nie sposób rozstrzygnąć o stosowaniu tej ustawy wobec sejmików przedsejmowych. Zdaniem niektórych konstytucja, zgodnie z jej literalnym brzmieniem, dotyczyła wyłącznie sejmu. Wbrew pozorom, nie było to rozwiązanie nielogiczne. Jak już wspomniano szlachta realizowała się politycznie przede wszystkim na sejmikach, a zapewnienie szlachcie możliwości uczestnictwa w zjazdach przedsejmowych było istotniejsze niż w samym sejmie. Zob. np. J. Rafacz, op. cit., s. 40; W. Krieger, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 15; M. Zwierzykowski, op. cit., s. 92. Zagadką pozostaje, dlaczego na takie rozwiązanie zdecydowano się tak późno, skoro gotowy wzorzec znajdował się w III Statucie Litewskim (1588).

Powzięte ustalenia potwierdzają nadto tezę, że w systemie prawno-politycznym Korony rzeczywiście rozróżniano sejmiki według kryterium celu zwołania. W świetle zbadanej praktyki funkcja zjazdu była relewantna prawnie, ponieważ decydowała, czy sejmik stanowił przeszkodę dla funkcjonowania ziemskiego wymiaru sprawiedliwości. Bynajmniej nie przeczy to powszechnie przyjętej w nauce tezie Adama Lityńskiego o jedności sejmiku⁷⁷. Różnice dotyczące wpływu na sądownictwo czy np. podmiotu kompetentnego do zwołania zjazdu stanowiły po prostu pochodne tych funkcji.

Odchodząc od głównego przedmiotu rozważań można zaznaczyć, że przytaczana wyżej argumentacja sędziów i stron świadczy o stosowaniu w procesie interpretacji prawa ziemskiego (w tym wypadku – stanowionego) wykładni, które określić można literalną, celowościową i systemową. Pomimo archaicznej (w stosunku do dzisiejszej) techniki prawodawczej wykorzystywane metody dekodowania norm z przepisów prawa nie odbiegały zatem od stosowanych współcześnie.

Warto jeszcze odnotować przypadek wyraźnego odwołania się przez krakowski urząd grodzki do interpretacji prawa dokonanej w wyroku Trybunału Koronnego (przyp. 60). Jest to jeden z wielu odnalezionych przez autora przykładów praktycznego traktowania orzecznictwa jako źródła interpretacji norm prawnych, a czasem nawet jako źródła prawa⁷⁸.

Zgłębienie problematyki wykładni prawa ziemskiego oraz prawotwórczej i interpretacyjnej roli judykatury w przedrozbiorowej Koronie stanowi niewątpliwie istotny postulat badawczy. To zagadnienia kluczowe dla ustalenia treści każdej normy prawa ziemskiego. Dobrze poznać ją można wyłącznie poprzez badanie źródeł praktyki stosowania prawa.

⁷⁷ A. Lityński, *Z problematyki klasyfikacji...*, s. 94; Idem, *Szlachecki samorząd gospodarczy...*, s. 22-23, 34. Cel zwołania sejmiku nie wykluczał podjęcia podczas obrad innych, legalnych i ważnych postanowień i uchwał. Jak stwierdził Lityński, funkcja zjazdu rodziła „jedynie »powinność«, ale nie »konieczność« obradowania nad określonymi sprawami” (*Z problematyki klasyfikacji...*, s. 98).

⁷⁸ Szersze rozważania poświęcone prawotwórczej roli orzecznictwa sądów w przedrozbiorowej Koronie zob. B. Lesiński, *Prejudykaty jako źródło prawa ziemskiego w dawnej Polsce*, „Czasopismo Prawno-historyczne” 1990, t. 42, z. 1-2, s. 9-49.

ANEKS

Tabela 1. Zestawienie limit sądu i urzędu grodzkiego wynikających z sejmiku przed- lub posejmowego oraz sejm

Lp.	Ostatni dzień jurysdykcji urzędu grodzkiego (dzień limitowania)	Sejmik przedsejmowy	Odstęp pomiędzy limitą roków urzędu a sejmikiem (w dniach) ¹	Sejm	Sejmik posejmowy	Reasumpcja jurysdykcji urzędu grodzkiego	Odstęp pomiędzy zakończeniem sejm a reasumpcją (w dniach)	Łączny czas zawieszenia jurysdykcji (w dniach)	Przypadłe roki sądu grodzkiego (łącznie)
1.	roków urzędu nie limitowano	3 lutego 1589	n/d	6 marca – 23 kwietnia 1589	brak	n/d	n/d	n/d	2 ²
2.	roków urzędu nie limitowano	13-15 lutego 1590	n/d	8 marca – 21 kwietnia 1590	brak	n/d	n/d	n/d	2 ³
3.	30 października 1590 5 marca 1591	6-9 listopada 1590	6	2 grudnia 1590 – 16 stycznia 1591	12-13 marca 1591	19 listopada 1590 15 marca 1591 ⁴	n/d	28 (19+9)	2 ⁵
4.	n/d ⁶	8-12 sierpnia 1592	n/d	7 września – 20 października 1592	brak	n/d	n/d	n/d	2 ⁷

1 W przypadku wszystkich odstępów liczono dni pomiędzy limitą a rozpoczęciem sejmiku (wyłącznie), zakończeniem sejm a reasumpcją (wyłącznie). Podobnie w przypadku łącznego czasu zawieszenia jurysdykcji.

2 Roki przypadające 1 marca i 12 kwietnia 1589 r. nie odbyły się, ale brakuje wpisu limity. Uwzględniono wyłącznie roki przypadające między sejmikiem przedsejmowym a końcem sejm.

3 Roki przypadające 14 marca i 25 kwietnia 1590 r. nie odbyły się, ale brakuje wpisu limity. Uwzględniono roki przypadające między sejmikiem przedsejmowym a okresem 2 tygodni po zakończeniu sejm.

4 Jurysdykcji urzędowej nie sprawowano w dniach 31 października – 18 listopada 1590 r. Nie zawieszono jej podczas sejm, ale limitowano przed sejmikiem posejmowym. Formalnego zawieszenia dokonano 5 marca 1591 r., a urząd nie orzekał w dniach 5 – 14 marca 1591 r.

5 Roki przypadające 21 listopada 1590 r. i 2 stycznia 1591 r. nie odbyły się, ale brakuje wpisu limity.

6 Urząd grodzki był zamknięty z powodu epidemii od 14 lipca 1592 r. do 11 stycznia 1593 r. (kancelaria od 24 lipca do 5 stycznia).

7 Roki przypadające 12 sierpnia i 23 września 1592 r. nie odbyły się, ale brakuje wpisu limity (epidemia – zob. przyp. 7).

5.	24 marca 1593	koniec marca lub początek kwietnia 1593 ⁸	n/n	4 maja – 16 czerwca 1593	brak	5 kwietnia 1593 ⁹	n/d	11	2 ¹⁰
6.	29 grudnia 1594 ¹¹	5 stycznia 1595	7	6 lutego – 21 marca 1595	25 kwietnia 1595	4 kwietnia 1595	14	95	2 ¹²
7.	26 lutego 1596 ¹³	4 marca 1596	7	26 marca – 8 maja 1596	brak	22 maja 1596	13	86	2 ¹⁴
8.	15 stycznia 1597	23-27 stycznia 1597	7	10 lutego – 25 marca 1597	brak	9 kwietnia 1597	14	83	2 ¹⁵
9.	30 stycznia 1598	10 lutego 1598	10	2 marca – 16 kwietnia 1598	brak	27 kwietnia 1598	10	86	2 ¹⁶
10.	n/d ¹⁷	17 stycznia 1600 3 lutego 1600 (powtórny)	n/d	9 lutego – 22 marca 1600	15 maja 1600	6 kwietnia 1600	14	n/d	2 ¹⁸

8 Jeśli przyjąć praktykowany w innych przypadkach odstęp 6 lub 7 dni między limitą a rozpoczęciem sejmiku, to szlachta zjechała się do Proszowic najprawdopodobniej 31 marca lub 1 kwietnia 1593 r.

9 Jurysdykcji urzędowej nie sprawowano w dniach 25 marca – 4 kwietnia 1593 r. Nie zawieszono jej podczas sejmiku.

10 W obu przypadkach (21 kwietnia i 2 czerwca 1593) jako przyczynę limity podano odpowiednio nadchodzący i trwający sejm.

11 Brak formalnej limity.

12 W obu przypadkach (11 stycznia i 22 lutego 1595) jako przyczynę limity podano odpowiednio miniony sejmik i trwający sejm.

13 26 lutego 1596 r. urząd nie rozpatrywał żadnych spraw, stąd w obliczeniu odstępu potraktowano go jako należący do przerwy.

14 W obu przypadkach (6 marca i 17 kwietnia 1596) jako przyczynę limity podano odpowiednio nadchodzący i trwający sejm.

15 W obu przypadkach (5 lutego i 19 marca 1597) jako przyczynę limity podano odpowiednio nadchodzący i trwający sejm.

16 W obu przypadkach (18 lutego i 1 kwietnia 1598) jako przyczynę limity podano odpowiednio nadchodzący i trwający sejm.

17 Od 18 października 1599 r. urząd i kancelaria pozostawały zamknięte z powodu zarazy. Tę drugą otwarto 27 stycznia 1600 r., ale rok urzędu pozostały w zawieszeniu ze względu na sejm.

18 2 lutego sąd limitowany na przypadające święto Oczyszczenia Najświętszej Maryi Panny. 15 marca 1600 r. jako podstawę wskazano trwający sejm.

cd. Tabela 1.

Lp.	Ostatni dzień jurysdykcji urzędu grodzkiego (dzień limitowania)	Sejmik przedsejmowy	Odstęp pomiędzy limitami roków urzędu a sejmikiem (w dniach) ¹	Sejm	Sejmik posejmowy	Reasumpcja jurysdykcji urzędu grodzkiego	Odstęp pomiędzy zakonowaniem sejmum a reasumpcją (w dniach)	Łączny czas zawieszenia jurysdykcji (w dniach)	Przypadki roki sądu grodzkiego (łącznie)
11.	n/d ¹⁹	połowa grudnia 1600	n/d	30 stycznia – 13 marca 1601	brak	28 marca 1601	14	n/d	2 ²⁰
12.	24 grudnia 1602	2 stycznia 1603	8	22 stycznia – 5 marca 1603	brak	20 marca 1603	14	85	2 ²¹
13	9 grudnia 1604	16 grudnia 1604	6	20 stycznia – 3 marca 1605	brak	18 marca 1605	14	98	2 ²²
14.	8 lutego 1606	16 lutego 1606	7	7 marca – 18 kwietnia 1606	3 czerwca 1606	5 maja 1606	16 ²³	85	2 ²⁴
15.	28 marca 1607	5 kwietnia 1607 (nie odbył się)	7	7 maja – 16 czerwca 1607	2 sierpnia 1607	16 czerwca 1608 ²⁵	365	445	2 (10) ²⁶

¹⁹ 20 października 1600 r. limitowano z powodu epidemii roki urzędowe. 5 stycznia 1601 r. wiceserent wznowił jurysdykcję po epidemii i jednocześnie od razu limitował roki ze względu na sejmik i nadchodzący sejm walny.

²⁰ Roki przypadające 10 stycznia 1601 r. nie odbyły się, ale brakuje wpisu limity. 14 lutego 1601 r. jako przyczynę podano trwający sejm.

²¹ W limicie z 29 stycznia 1603 r. jako przyczynę podano trwający sejm, z kolei 12 marca 1603 r. – brak upływu dwóch tygodni po jego zakończeniu.

²² W obu przypadkach (12 stycznia i 23 lutego 1605) jako przyczynę limity podano odpowiednio nadchodzący i trwający sejm.

²³ Opóźnienie przywrócenia jurysdykcji miało zapewne związek z przypadającymi świętami (3 i być może również 4 maja).

²⁴ W limicie z 8 marca 1606 r. jako przyczynę podano trwający sejm, z kolei 19 kwietnia 1606 r. – brak upływu dwóch tygodni po jego zakończeniu.

²⁵ W skutek rokосу, w który uwikłany był starosta krakowski, po sejmie 1607 r. urząd grodzki nie wznowił działalności, przez co łączny czas limity wyniósł ostatecznie blisko 15 miesięcy, a dołącznie – 445 dni.

²⁶ W limicie z 2 maja 1607 r. jako przyczynę podano nadchodzący sejm, z kolei 13 czerwca 1607 r. (a więc jeszcze podczas sejmum) akt rokосowy. W nawiasie liczbę roków uzupełniono o te, które przypadły wskutek zamknięcia grodu z powodu rokосу. Należy jednak podkreślić, że pierwsze roki sądowne odbyły się jeszcze później, dopiero 18 marca 1609 r.

16.	5 grudnia 1608	13 grudnia 1608	7	15 stycznia – 26 lutego 1609	brak	13 marca 1609	14	97	2 ²⁷
17.	23 sierpnia 1611	30 sierpnia 1611	6	26 września – 7 listopada 1611	brak	22 listopada 1611	14	90	2 ²⁸
18.	29 stycznia 1613	5 lutego 1613	6	19 lutego – 2 kwietnia 1613	brak	16 kwietnia 1613	13	76	2 ²⁹
19.	n/d ³⁰	18 listopada 1613	n/d	3 – 24 grudnia 1613 (N)	14 stycznia 1614 24 marca 1614	8 stycznia 1614	14	n/d	1 ³¹
20.	15 stycznia 1615	22 stycznia 1615	6	12 lutego – 26 marca 1615	brak	10 kwietnia 1615	14	84	2 ³²
21.	2 marca 1616	8 marca 1616	5	26 kwietnia – 7 czerwca 1616	12 lipca 1616	22 czerwca 1616	14	111	3 ³³
22.	n/n ³⁴	2 stycznia 1618	n/n	13 lutego – 27 marca 1618	2 maja 1618	11 kwietnia 1618	14	n/n	2 ³⁵

27 Roki przypadające 10 grudnia 1608 r. i 21 stycznia 1609 r. nie odbyły się, ale brakuje wpisu limity.

28 W limitcie z 28 września 1611 r. jako przyczynę podano trwający sejm, z kolei 9 listopada 1611 r. – brak upływu dwóch tygodni po jego zakończeniu.

29 W obu przypadkach (13 lutego i 27 marca 1613) jako przyczynę limity podano odpowiednio nadchodzący i trwający sejm.

30 1 października 1613 r. roki urzędowe zawieszono z powodu epidemii. Limita trwała do 17 grudnia 1613 r., kiedy ze względu na ustanie zagrożenia otwarto kancelarię, a jurysdykcję urzędową natychmiast zawieszono z racji trwającego sejmu nadzwyczajnego.

31 Jako przyczynę limity z 4 grudnia 1613 r. podano epidemię.

32 W obu przypadkach (28 stycznia i 11 marca 1615) jako przyczynę limity podano odpowiednio nadchodzący i trwający sejm.

33 W trzech limitach z 23 marca, 4 maja i 15 czerwca 1616 jako przyczynę wskazano odpowiednio nadchodzący sejm, trwający sejm i brak upływu dwóch tygodni po jego zakończeniu.

34 Wpisu limity nie odnaleziono w aktach z końca 1617 r. i początku 1618 r. Można przypuszczać, że poszyt z akt serii dekretów sądu, który ją zawierał, nie zachował się.

35 Roki z 24 stycznia i 7 marca 1618 r. nie odbyły się, ale treści limity nie udało się ustalić, ponieważ poszyty z tego okresu nie zachowały się.

cd. Tabela 1.

Lp.	Ostatni dzień jurysdykcji urzędu grodzkiego (dzień limitowania)	Sejmik przedsejmowy	Odstęp pomiędzy limitami roków urzędów sejmikiem (w dniach) ¹	Sejm	Sejmik posejmowy	Reasumpcja jurysdykcji urzędu grodzkiego	Odstęp pomiędzy zakonczeniem sejmum a reasumpcją (w dniach)	Łączny czas zawieszenia jurysdykcji (w dniach)	Przepadłe rok sędu grodzkiego (łącznie)
23.	4 grudnia 1618 ³⁶	11 grudnia 1618	6	22 stycznia – 6 marca 1619	9 kwietnia 1619	20 marca 1619	13	105	3 ³⁷
24.	n/d ³⁸	wrzesień 1620	n/d	3 listopada – 11 grudnia 1620	30-31 grudnia 1620	n/d	n/d	n/d	n/d ³⁹

Źródło: opracowanie własne⁴⁰.

³⁶ Wpisu limity brakuje w luźnych poszytach akt grodzkich z końca 1618 r., odnaleziono go jednak na pierwszych stronach akt z 1619 r. (pozbawionych nagłówka z datą). Po porównaniu ostatniego wpisu z CC 860 i pierwszego z CC 861 udało się ze stuprocentową pewnością ustalić, że pierwszy (niepełny) wpis z CC 861 (w inwentarzu przypisany do 1619 r.) stanowi bezpośrednią kontynuację ostatniego (przerwanego) z CC 860, a więc pochodzi z 4 grudnia 1618 r. Dzięki temu możliwe było oznaczenie daty limity jurysdykcji urzędowej na 4 grudnia 1618 r.

³⁷ Roki z 26 grudnia 1618 r. i 6 lutego 1619 r. nie odbyły się, ale jako formalną podstawę podano odpowiednio święto oraz prywatne sprawy starosty. Nie odbyły się również rok z 20 marca 1619 r., będące na styku terminu dwóch tygodni po zakończeniu sejmum, niemniej jako przyczynę wskazano również prywatne sprawy starosty.

³⁸ Roki nie odbywały się z powodu wakatów na starostwie (Mikołaj Zebrzydowski zmarł 17 czerwca 1620 r., a jego następcą – Gabriel Tarnowski – objął urząd 13 stycznia 1621 r.). *Urzędniczy województwa krakowskiego*, nr 351, 352.

³⁹ Roki nie odbywały się z powodu wakatów na starostwie (zob. przyp. 38).

⁴⁰ Opracowano na podstawie: *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. 1, passim; I. Lewandowska-Malec, op. cit., s. 16-7; K. Górski, op. cit., s. 684-90; CC 790, 791, 792 (1590); CC 793, s. 1473-4 (1591); CC 797, s. 1648 (1592); CC 798, s. 1 (1593); CC 799, s. 279-80, 281 (1593); CC 804 (1594); CC 805, s. 1 (1595); CC 808, s. 1273, 1275 (1596); CC 810, s. 336, 337 (1597); CC 812, s. 1051-2, 1053 (1598); CC 815, s. 2267-8 (1599); CC 816, s. 1 (1600); CC 817, s. 2173-4 (1600); CC 818, s. 1 (1601); CC 822, s. 3146 (1602); CC 823, s. 1 (1603); CC 828, s. 2705-6 (1604); CC 829, s. 1 (1605); CC 831, s. 1654, 1655 (1606); CC 833, s. 1844 (1607); CC 834, s. 1 (1608); CC 835, s. 2049-50 (1608); CC 836, s. 1 (1609); CC 841, s. 1406-7, 1409 (1611); CC 844, s. 841-2, 843 (1613); CC 845, s. 2166-7 (1613); CC 846, s. 1 (1614); CC 849, s. 536, 537 (1615); CC 852, s. 2346 (1616); CC 853, s. 1 (1616); CC 857 (1617); CC 858, s. 45 (1618); CC 860, s. 5053-4 (1618); CC 861, s. 1, 8-9, 37 (1619); CCR 16, s. 1097 (1590); CCR 18, s. 1842 (1592); CCR 19, s. 1 (1593); CCR 26, s. 1905-6 (1599); CCR 27, s. 1 (1600); CCR 28, s. 1-2 (1601); CCR 39, s. 2355-6, 2357-8 (1613); CCR 43 (1617).

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Narodowe w Krakowie, zespół Castrensia Cracoviensia:

CC 782, 785, 787, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 797, 798, 799, 800, 801, 804, 805, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 815, 816, 817, 818, 822, 823, 825, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 839, 841, 843, 844, 845, 846, 848, 849, 850, 852, 853, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 864, 1030, 1031, 1039.

CCR 16, 18, 19, 26, 27, 28, 39, 43.

Starodruki

Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego, Wilno 1744.

Źródła drukowane

Akta sejmikowe województwa krakowskiego, t. 1: 1572-1620, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1932.

Akta sejmikowe województwa krakowskiego, t. 4: 1674-1680, wyd. A. Przyboś, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963.

Iura Masoviae Terrestria. Pomniki dawnego prawa mazowieckiego ziemskiego, oprac. J. Sawicki, t. 3: 1526-1540, Warszawa 1974.

Kancelaria koronna a sejm walny. Instructuarium, wyd. i tłum. W. Krawczuk, Warszawa 1995.

Statut litewski drugiej redakcyi (1566), [w:] *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. 7, Kraków 1900.

Статут Вялікага княства Літоўскага 1588. Тэксты – Даведкі – Каментарыі, ред. І.П. Шамякін, Мінск 1989. // *Statut Válikaga Knástva Litoŭskaga 1588. Tèksty – Davednik – Kamentary*, red. Ę.P. Šamákin, Minsk 1989.

Volumina Constitutionum, t. 1: 1493-1549, vol. 2: 1527-1549, wyd. W. Uruszczak, S. Grodziski, I. Dwornicka, Warszawa 2000.

Volumina Constitutionum, t. 2: 1550-1609, vol. 1: 1550-1585, wyd. S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Warszawa 2005.

Volumina Constitutionum, t. 2: 1550-1609, vol. 2: 1587-1609, wyd. S. Grodziski, przedm. W. Uruszczak, Warszawa 2008.

Volumina Constitutionum, t. 3: 1611-1640, vol. 1: 1611-1626, wyd. S. Grodziski, M. Kwiecień, A. Karabowicz, przedm. W. Uruszczak, Warszawa 2010.

Volumina Legum, t. 5, Petersburg 1860.

Opracowania

- Choińska-Mika J., *Sejmiki koronne XVI–XVII wieku. Problemy badawcze*, [w:] *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku. Materiały XVIII konferencji Komisji Lituanistycznej przy Komitecie Nauk Historycznych PAN w dniach 22-23 września 2009 roku*, red. U. Augustyniak, A.B. Zakrzewski, Warszawa 2010, s. 13-23.
- Górski K., *Jurysdykcja karna sądu i urzędu grodzkiego krakowskiego w latach 1585–1620. Studium z dziejów staropolskiego wymiaru sprawiedliwości*, Kraków 2021 (mps rozprawy doktorskiej).
- Kołodziej R., „Ostatni wolności naszej klejnot”. *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana III Sobieskiego*, Poznań 2014.
- Kriegseisen W., *Samorząd szlachecki w Małopolsce w latach 1669–1717*, Warszawa 1989.
- Kriegseisen W., *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991.
- Kutrzeba S., *Sądy ziemskie i grodzkie w wiekach średnich. I. Województwo krakowskie (1374-1501)*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny” 1901, seria 2, t. 15 (og. zb. t. 40).
- Lepszy K., *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX w.*, [w:] *Edytorstwo źródeł historycznych*, J. Tandecki, K. Kopiński, Warszawa 2014 (załącznik 4).
- Lesiński B., *Prejudykaty jako źródło prawa ziemskiego w dawnej Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1990, t. 42, z. 1-2.
- Lewandowska-Malec I., *Sejm walny koronny Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jego dorobek ustawodawczy (1587-1632)*, Kraków 2009.
- Lityński A., *Sejmiki w dawnej Rzeczypospolitej. Problemy badawcze*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1996, t. 48, z. 1-2.
- Lityński A., *Szlachecki samorząd gospodarczy w Małopolsce (1606–1717)*, Katowice 1974.
- Lityński A., *Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich*, [w:] *Prace prawnicze*, t. 1, Katowice 1969.
- Matwijowski K., *Pierwsze sejmy z czasów Jana III Sobieskiego*, Wrocław 1976.
- Moniuszko A., *Mazowieckie sądy ziemskie (1588-1648). Organizacja – funkcjonowanie – postępowanie*, Warszawa 2013.
- Naworski Z., *Sejmik generalny Prus Królewskich 1569–1772. Organizacja i funkcjonowanie na tle systemu zgromadzeń stanowych prowincji*, Toruń 1992.
- Naworski Z., *Szlachecki wymiar sprawiedliwości w Prusach Królewskich (1454–1772). Organizacja i funkcjonowanie*, Toruń 2004.
- Olszewski H., *Praktyka limitowania sejmików*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1961, t. 13, z. 1.
- Plaża S., *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Warszawa – Kraków 1984.

- Płaza S., *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województwa sieradzkiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632). Część I*, Warszawa – Kraków 1987.
- Przyboś K., *Sejmik województwa krakowskiego w czasach saskich (1697–1763)*, Kraków 1981.
- Rachuba A., *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002.
- Rafacz J., *Dawny proces polski*, Warszawa 1925.
- Sokołowski W., *Politycy schyłku Złotego Wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574–1605*, Warszawa 1997.
- Uruszczak W., *Sejm walny koronny w latach 1506–1540*, Warszawa 1980.
- Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990.
- Zakrzewski A.B., *Odrębności systemu parlamentarnego Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVIII wieku*, [w:] *Rzeczpospolita w XVI–XVIII wieku. Państwo czy wspólnota?*, red. B. Dybaś, P. Hanczewski, T. Kempa, Toruń 2007, s. 107-28.
- Zakrzewski A.B., *Ograniczenie przez sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego monarszego prawa mianowania urzędników sądowych, XVII–XVIII w.*, [w:] *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, red. Z. Kiaupa, A. Mickievičius, J. Sarcevičienė, Vilnius 1997, s. 173-84.
- Zakrzewski A.B., *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. – ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000.
- Zwierzykowski M., *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010.

STRESZCZENIE

Zawieszenie jurysdykcji w grodzie krakowskim ze względu na sejmik lub sejm w świetle praktyki przełomu XVI i XVII w.

Polskie prawo ziemskie uznawało zjazd publiczny za ważniejszy od sądu i nakazywało zawieszenie jurysdykcji na czas sejmiku lub sejmiku walnego. Zasadę stosowaną już w późnym średniowieczu unormowano w prawie pisanim dopiero w 1538 r. W świetle uchwalonej konstytucji sądy ziemskie powinny zaprzestać działalności po sejmiku przedsejmowym. Jurysdykcję reasumowano po zakończeniu sejmiku. Zasady zmieniono w latach 1589–1590. Sądy milkły odtąd tydzień przed sejmikiem i wracały po upływie dwóch tygodni od zakończenia zjazdu walnego. Reguły te obowiązywały do 1677 r., kiedy zasadę zniesiono, umożliwiając jednocześnie indywidualne odroczenie terminu w sądzie ze względu na potrzebę uczestnictwa w sejmie. Analogiczne do ustanowionej w konstytucji z 1677 r. rozwiązanie znano już wcześniej w Wielkim Księstwie Litewskim (III Statut z 1588 r.). Jurysdykcję zawieszano za pomocą tzw. limity, czyli generalnego odroczenia wszystkich terminów. Obejmowała ona wszystkie sprawy toczące się na podstawie pozwu pisemnego (proces ziemski), chyba że w limicie ustanowiono wyjątki. Zawieszenie przypuszczalnie nie dotyczyło spraw, które rozpatrywano w ramach postępowania sumarycznego (np. z terminu gwałtownego lub taktowego). Przed 1589–1590 r. w grodzie krakowskim przestrzegano postanowień ustawy z 1538 r., aczkolwiek stosowano ją wyłącznie wobec roków sądu grodzkiego. Konstytucja z 1590 r. objęła również roki urzędowe. Prawo nie od razu zaczęło stosować. Wyróżnić można trzy fazy wdrażania nowych zasad. Pierwsze lata (I) były dość chaotyczne, szczególnie dla urzędu grodzkiego. Od przełomu 1594 i 1595 r. działalność sądu i urzędu grodzkiego była już ustabilizowana (II). Rozpoczęcie sejmiku przedsejmowego niemal zawsze poprzedzało 6 lub 7 dni bez jurysdykcji urzędowej. Przywracano ją najczęściej po upływie 14 dni. Ustawa z 1590 r. stanowiła o „sejmiku powiatowym”, w grodzie termin interpretowano jednak zawężająco. W rezultacie urząd zawieszał aktywność sądową wyłącznie przed zjazdem przedsejmowym. Przeszkody dla sądu i urzędu grodzkiego nie stanowiły sejmiki posejmowe, elekcyjne i deputackie. Praktyka ta budziła sprzeciw podsądnych. Pozwani zgłaszali ekscepcje i przekonywali, że konstytucję z 1590 r. należy wyklądać rozszerzająco, tj. stosować ją wobec wszystkich sejmików. Zjawisko zanikło na początku XVII stulecia – po 1601 r. zarzuty podniesiono w przypadku zaledwie dwóch zjazdów (III). W oficjalnej interpretacji zasady, popartej stanowiskiem Trybunału Koronnego, wskazać można cztery reguły: 1) obowiązek limity dotyczył roków sądu i urzędu grodzkiego; 2) stosowano ją wyłącznie ze względu na sejmik przedsejmowy i sejm; 3) jurysdykcji nie zawieszano w związku z sejmikiem posejmowym, elekcyjnym i deputackim, niezależnie od przedmiotu obrad; 4) terminów tygodnia przed zjazdem partykularnym i dwóch tygodni po zakończeniu sejmiku należało przestrzegać, ale dopuszczalne było drobne odstępstwo od reguły. Prawo dotyczące zawieszenia sądów ze względu na sejmik i sejm było nieprecyzyjne, w związku z czym dużo zależało od

jego interpretacji. Urzędnicy dokonywali wykładni zawężającej, posiłkując się wykładnią systemową. Z kolei pozwani wskazywali na tekst (wykładnia literalna) i cel ustawy (wykładnia teleologiczna). Oficjalną interpretację należy uznać za pożyteczną dla wymiaru sprawiedliwości, ale niekorzystną dla wolności szlacheckich. Samą instytucję zawieszenia jurysdykcji w związku z sejmikiem przedsejmowym i sejmem trzeba ocenić negatywnie, ponieważ, chroniąc prawa nielicznych, na długo (średnio ćwierć roku) pozbawiała zainteresowanych dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Jej zniesienie w 1677 r. było rozwiązaniem właściwym dla funkcjonowania sądownictwa.

SUMMARY

Suspension of Jurisdiction of Castrensial Courts of Law in Kraków Due to Sejmik or Sejm in the Light of Their Praxis at the Turn of 17th Century

Polish land law regarded a public convention (such as sejmik or Sejm) superior to judiciary, thus courts' judicial activities should be suspended during the assembly. Although it was practised in the late Middle Ages, it was not prescribed in written common law until 1538. According to the constitution of 1538, the land courts of law should cease after sejmik that precedes Sejm was held. The administration of justice resumed when the Sejm finished. These rules were in force up to the late 80s, when new laws were passed. Courts were silenced a week before sejmik (1590) and resumed two weeks after Sejm ended (1589) thereunder. The institution was abolished in 1677. From that time on only individual deferments due to participation in Sejm were possible. Rules similar to these of 1677 were in effect in the Grand Duchy of Lithuania since 1588. The judiciary activities ceased by means of so-called limitation (*limitatio*), i.e. general postponement of all dates (*termini*). The limitation encompassed every case initiated by issuing a written process (land lawsuit, *proces ziemski*), unless exceptions were laid down. Presumably the limitation did not affect cases that were conducted within the framework of summary proceedings (i.e. lacking in a written process, e.g. *terminus realis* or *terminus tactus*). Before 1589–1590 Kraków castrensial officers followed the rules established in 1538, however this law did not apply to castrensial official court's activities. The law of 1590 involved these too. Nevertheless, it was not until mid-90s when it was fully observed. In fact, three stages of adopting the new rules could be distinguished. First years (1590–1594) were quite chaotic, especially in castrensial official court of law (I). After 1594/1595 the praxis of both castrensial judicial and castrensial official courts stabilised (II). Pre-Sejm sejmik was usually preceded by 6 or 7 days without jurisdiction. Judicial activities resumed following 14 days after Sejm ended. Although the constitution of 1590 did not stated precisely which sejmiks should affect the administration of justice, Kraków officers interpreted the law narrowly. In consequence, the only sejmiks that constituted an impediment to judicial activities were those preceding Sejm (*sejmik przedsejmowy*). Post-Sejm sejmik (*sejmik posejmowy*) as well as a local assembly that

convened in order to choose candidates for judicial offices (*sejmik elekcyjny*), or to elect members of the Crown Tribunal (*sejmik deputacki*) had no effect on court proceedings. Such interpretation was objected by parties, particularly defendants. They interposed demurrers (*exceptiones*), in which they argued that the law of 1590 should be read extensively, thus applied to all kinds of sejmiks. Since the beginning of 17th century these objections appeared rarely. In 1601-1620 they concerned only two sejmiks (III). The interpretation adopted in Kraków castrensial courts was supported by the Crown Tribunal. It comprised four rules regarding the limitation: 1) it was mandatory, and was applied to both castrensial judicial and castrensial official courts of law; 2) it should be declared due to pre-Sejm sejmik and Sejm; 3) other sejmiks (including post-Sejm assembly) should not be impediment to judicial activities, irrespective of discussed matters; 4) limitation periods (i.e. a week before pre-Sejm sejmik, and two weeks after the end of Sejm) should be followed, however small deviations (1-2 days) were not usually objected by parties. To conclude, the law concerning the suspension of jurisdiction due to sejmik and Sejm was imprecise. In consequence it was particularly dependent on interpretation. Kraków officers read it narrowly. In addition they sought assistance in systematic interpretation. On the other hand, defendants pointed out the sheer text of the constitution of 1590 (grammatical interpretation) as well as the aim of the very institution (teleological interpretation). The official reading was undoubtedly favourable to the administration of justice, however one can see it as breach of rights and liberties of the privileged estate (the nobility). The institution of suspending jurisdiction due to sejmik and Sejm deserves the negative evaluation. Although protecting rights of a few, it deprived a large number of people of access to justice. When one takes into consideration the functionality of judiciary, the law of 1677 was definitely a step in the right direction.